

Міністерство освіти та науки України
Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя
Факультет економіки та менеджменту
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота бакалавра на тему:

Вплив відсутності одного із батьків на формування гендерної
ідентичності особистості

Виконала студентка групи БПз-41
Мандибур К.В

Науковий керівник Періг І.М

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІДСУТНОСТІ ОДНОГО ІЗ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	6
1.1. Теоретичні аспекти дослідження гендерної ідентичності в працях психологів.....	6
1.2. Вплив гендерних стереотипів на соціокультурні уявлення про "фемінність" та "маскулінність".....	11
1.3. Поняття сімейних ролей та фактори їх становлення.....	15
1.4. Вплив сім'ї на формування гендерної ідентичності особистості	19
Висновки до розділу I.....	20
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТЕЙ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ	22
2.1. Загальна характеристика проведеного дослідження	22
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	24
Висновки до розділу II.	32
РОЗДІЛ III. ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА З РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ПРОЯВІВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	33
3.1. Розробка та проведення тренінгової програми.....	33
3.2. Структура та план тренінгової програми	34
Висновки до розділу III.	47
РОЗДІЛ IV. ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ	48
4.1. Охорона праці в галузі психології.....	48
4.2. Безпека життєдіяльності в умовах бойових дій.....	49
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Актуальність теми. Останні десятиліття стали періодом значної активності в галузі дослідження формування гендерної ідентичності. Зростання інтересу в цій галузі обумовлене багатьма факторами, серед яких ключовими є рух за гендерну рівність, зростання свідомості щодо проблем гендерної нерівності та гендерно зумовленого насильства. Гендерна ідентичність – це віднесення особистістю себе до певної психологічної статі. Основний вклад в дослідження та розвиток питання гендерної ідентичності зробили С. Бем, Дж. В. Мані, Е. Еріксон, Р. Столер, Вивчення формування гендерної ідентичності обов'язкове для розуміння того, як ми бачимо та сприймаємо себе та інших людей. Як ніколи раніше, сучасне суспільство продукує найрізноманітніші варіації гендерних ролей. Вивчення гендерної ідентичності допомагає розібратися з цими питаннями та зробити наше суспільство більш рівним та демократичним. Зокрема, тема дослідження гендерної ідентичності є важливою через те, що в умовах соціальних трансформацій і змінній сімейній структурі все більше дітей виховується у неповних сім'ях, де в одного з батьків немає або він не приймає участі у вихованні дитини. Такі зміни в умовах сімейного виховання можуть впливати на формування гендерної ідентичності дитини та в подальшому формування її особистості.

Метою дослідження є вивчення впливу відсутності одного з батьків на формування гендерної ідентичності особистості та з'ясування можливих факторів, які можуть спричиняти ці зміни. У результаті дослідження буде важливо висвітлити основні тенденції у формуванні гендерної ідентичності дитини в умовах наявності або відсутності одного з батьків.

Завданням дослідження є:

1. Вивчення теоретичних аспектів ролі батьків в формуванні гендерної ідентичності дитини.

2. Аналіз соціальних та психологічних факторів, що впливають на формування гендерної ідентичності дитини;
3. Провести емпіричне дослідження особливостей гендерної ідентичності дітей у неповних сім'ях порівняно з дітьми, які виховуються обома батьками та на основі отриманих результатів узагальнити інформацію про вплив відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості.
4. Встановлення можливих способів підвищення ефективності соціальних програм та практик, спрямованих на особистісний гендерний розвиток.

Об'єкт дослідження – соціокультурні уявлення сучасних підлітків та юнаків про власну гендерну ідентичність.

Предмет дослідження - вивчення особливостей взаємозв'язку між відсутністю одного з батьків та формуванням гендерної ідентичності особистості.

Методи та методики дослідження: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, матеріалів наукової літератури; спостереження, бесіда, порівняння; для експериментального вивчення особливостей впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості були використані наступні методики:

1. Методика "Маскулінність - фемінність" С. Бем;
2. Методика дослідження соціальної адаптованості.

Практичне значення: Дана тема може бути корисною як для науковців, які досліджують питання формування особистості, так і для батьків, яких цікавлять питання становлення гендерної ідентичності дітей, батьків які виховують дітей у неповних сім'ях і хочуть краще зрозуміти вплив відсутності одного з батьків на розвиток гендерної приналежності особистості.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра містить вступ, чотири розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (27 найменувань (із них 8 іноземною мовою), додатків на 10 сторінках. Основний зміст роботи викладено на 57 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ ВІДСУТНОСТІ ОДНОГО ІЗ БАТЬКІВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження гендерної ідентичності в працях психологів

Гендерна ідентичність та гендер є одними з найсуттєвіших та фундаментальних характеристик особистості. У наші дні це питання набуває особливого значення через певну дисгармонію між різними гендерними ролями та стереотипами. Зростає необхідність формувати більш толерантне та відкрите ставлення до різних форм та типів гендерної репрезентації, аби забезпечити належні умови для розвитку кожної людини як особистості.

Поняття "гендер" можна визначити як систему цінностей, норм і характеристик поведінки, способу життя, уявлень, ролей і взаємовідносин жінок і чоловіків, що моделюються суспільством, підтримуються соціальними інститутами і набуваються індивідами в процесі соціалізації, визначаються насамперед соціальним, політичним, економічним і культурним контекстом життя, який фіксує уявлення про жінок і чоловіків відповідно до статі[13].

Згідно з теорією Джона Вільяма Мані, гендерна ідентичність - це внутрішнє уявлення людини про свою стать або гендер. Вона формується на основі біологічного (статевого) визначення, сприйняття самої себе та інших людей, а також соціальних очікувань і норм, які пов'язані зі статтю людини. У своїх дослідженнях Мані також окреслив суттєву роль переживання "близького контакту" з батьками або опікунами у розумінні дитиною власної статі та виникненні гендерної ідентичності [25].

Наукові дослідження Джона Вільяма Мані були присвячені вивченню біологічних та соціальних аспектів гендерної ідентичності. Він запропонував свою теорію гендерної ідентичності в 1955 році, яка базується на понятті "гендерного близького контакту". Мані стверджував, що можливість взаємодії з

батьками та іншими людьми в ранньому віці має велике значення для формування гендерної ідентичності дитини. Він вважав, що дитина засвоює уявлення про свою стать на основі того, як її стать сприймається в сімейному та соціокультурному контексті. Дж.В.Мані також запропонував поняття "гендерної ролі", яке він описував як соціальний аспект гендерної ідентичності. За його теорією, гендерні ролі формуються шляхом взаємодії дитини зі своїм оточенням, а також із соціальними нормами та стереотипами.

За поглядами трансактного аналізу Е. Берна, гендерну ідентичність можна пояснити через концепцію життєвих сценаріїв. Згідно з цією теорією, людина протягом життя програмується гендерними статево-рольовими сценаріями, які формують її гендерну ідентичність та визначають її роль у суспільстві. Якщо статева ідентичність означає переважну усвідомлення себе як представника певної статі, то гендерна ідентичність - це сприйняття відповідності до гендерних норм і стереотипів поведінки, які характерні для представників певної статі або приписуються їм залежно від суспільної, історичної і культурної ситуації.

В біології, стать організмів визначається за наявністю морфологічних та фізіологічних рис, які забезпечують статеве розмноження. Існує дві статі, які відрізняються у будові та функціонуванні організму. Зовнішні та внутрішні відмінності чоловічого й жіночого організмів називають статевим диморфізмом. Статевий диморфізм – це особливі відмінності між статями зумовлені біологічними чинниками. Інколи поняття статі та гендеру сприймається як узгодженими, але існують конституціональні та соціокультурні особливості, які відрізняють чоловіків та жінок і пов'язують їх з цими поняттями. Останнім часом, у науці чітко розмежовують ці поняття для більш точного визначення різниці між чоловічою та жіночою ідентичністю. Виникнення терміна "гендер", як однієї з категорій соціального аналізу пов'язане з ім'ям американського психоаналітика Роберта Столлера, який запропонував у 1968 році використовувати цю граматичну категорію, щоб підкреслити подвійну природу статі людини як, з одного боку, біологічного, а з іншого соціокультурного феномена [26]. Термін "гендер" повинен підкреслити, що біологічна

характеристика сексуальності не дана безпосередньо, а завжди переломлюється через призму індивідуальної свідомості та соціальних уявлень, тобто у вигляді суб'єктивних і культурно закріплених знань про неї.

Як соціальні істоти, люди характеризуються не лише індивідуальною, але й колективною ідентичністю. На думку Е. Еріксона, ця ідентичність пов'язана з колективом, особливо з географічним та історичним сприйняттям (колективне "его") та економічними викликами (колективні життєві цілі). Групова ідентичність пов'язана з ототожненням себе з певною групою чи спільнотою. Соціальна психологія використовує поняття "соціальна ідентичність" та "рольова ідентичність". Згідно з теорією соціальної ідентичності Г. Таджфела і Дж. Тернера, соціальна ідентичність ґрунтується на процесі соціальної категоризації, тобто поділу соціальних об'єктів на групу, з якою індивід ідентифікує себе (інгрупу), і групу, що складається з інших (аутгрупу), а також на процесі самокатегоризації, тобто присвоєння певної ідентичності, що ґрунтується на віднесенні індивідом себе до певної соціальної класифікації або групи. Соціальна ідентичність лежить в основі більшості групових процесів, включаючи групову поляризацію та стереотипізацію. [27].

Соціалізація - це процес, під час якого особистість набуває знання та навички, що необхідні для успішного функціонування в соціумі. Цей процес включає у себе засвоєння соціальних норм, цінностей, культурних та соціальних норм, з якими особистості повинні ознайомитися для того, щоб знайти своє місце в соціумі та забезпечити ефективну взаємодію з іншими людьми. Відповідно, гендерна соціалізація - процес засвоєння норм, правил поведінки, установок, що узгоджуються культурними уявленнями про роль, становище і призначення чоловіка і жінки в суспільстві. Гендерна соціалізація є складним процесом, під час якого особистість засвоює та відтворює стереотипні уявлення про ролі та функції чоловіків та жінок у соціумі. Цей процес базується на засвоєнні та усвідомленні норм та правил поведінки, які узагальнюються з установками, затвердженими культурними нормами та ідеалами. Гендерна соціалізація

визначає взаємодію особистості зі світом, оскільки від неї залежить формування статевого самовизначення та встановлення місця у суспільстві.

Вивчення питань формування гендерної ідентичності особистості в умовах відсутності одного із батьків є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає уваги до різних аспектів, таких як роль батьків, соціального середовища та інших факторів, що впливають на розвиток особистості. Дослідження у цій області проводилися з метою виявлення впливу батьківського виховання на формування гендерної ідентичності дітей. Результати цих досліджень неоднозначні, і вони часто залежать від конкретних умов, контексту та індивідуальних особливостей особистості. Наприклад, теорія соціального навчання А. Бандури вказує на те, що важливий вплив на формування гендерної ідентичності мають батьківські моделі поведінки, в процесі наслідування яких, дитина отримує позитивне чи негативне підкріплення з боку зовнішнього середовища. Тому, в процесі становлення своєї особистості, дитина починає ідентифікувати себе з уже сформованим абстрактним образом своєї статі, хоча він насправді є продуктом соціальних відносин. Батьки ставляться до своїх дітей таким чином, щоб їх поведінка відповідала суспільно прийнятим очікуваним нормам поведінки. Хлопчиків заохочують за енергійність і силу, дівчаток за слухняність і турботу, а поведінка, яка не відповідає гендерно-рольовим очікуванням, призводить до негативних заходів покарання. Батьки поводяться з дитиною відповідно до свого уявлення про те, якою має бути дитина певної статі. Адаптація дитини до нормативних уявлень батьків може здійснюватися різними шляхами. Батьки прагнуть навчити дітей долати свої природні слабкості. Наприклад, якщо батьки вважають, що хлопчики агресивні за своєю природою, вони можуть докладати більше зусиль, щоб контролювати агресивну поведінку синів, а дівчаткам, навпаки, допомагають подолати сором'язливість. Батьки вважають "природну" поведінку для певної статі неминучим і не намагаються її змінити, тому не карають хлопців за провини там, де дівчат карають. Батьки перш за все реагують на такі дії дітей, які вони вважають гендерно незвичайними (наприклад, якщо хлопчики сором'язливі, а дівчатка агресивні).

Ставлення батьків до дітей певною мірою залежить від відповідності статі дитини і батьків. Кожен з батьків хоче бути взірцем для своєї дитини та навчити її усіх притаманним для певної статі навичкам. Тому батьки більше піклуються про синів, а матері більше про дочок. Батьки сильніше ідентифікують себе з дітьми своєї, ніж протилежної статі. У цьому разі один з батьків помічає більше схожості між собою і дитиною та більш чутливий до її емоційних станів. Проте, це, звісно, залежить і від самосвідомості батьків.

У західній психологічній літературі для пояснення механізму передання гендерної інформації від батьків до дітей останнім часом найширше використовується теорія гендерної схеми. В її основі лежать дві теорії засвоєння статевої ролі: теорія соціального вчення і теорія когнітивного розвитку. Представники теорії соціального вчення вважають, що розвиток статевої поведінки залежить від батьківських моделей, яким дитина намагається наслідувати, і від підкріплень, які отримує поведінка дитини від батьків (позитивні - за поведінку притаманну статі, і негативне - за протилежну поведінку). Згідно з теорією когнітивного розвитку, першочергове значення в процесі засвоєння гендерних ролей має дитяча активність, яка проявляється в наступному: засвоюванні дітьми характеристики двох статей, віднесені себе до однієї з статей, керуванні та вибором власних форм поведінки на основі автономії. [22].

Розглянуті теорії перегукуються одна з одною. Сенс їх полягає в наступному: людина прагне структурувати своє знання про навколишній світ і при цьому вдається до схем (тобто стереотипізованих стимулів). Під час опрацювання соціальної інформації використовують три типи схем: особистісні, ситуаційні та рольові. Рольові можуть бути пов'язані зі статтю, гендерною роллю або позицією в групі. Схема допомагає швидко впізнати соціальний стимул і передбачити його поведінку. Таким чином народжуються стереотипи про те, як мають поводитися чоловіки і жінки. Хлопчики і дівчатка ростуть у світі, де дуже важливі категорії "чоловіче" і "жіноче". З усієї навколишньої інформації хлопчики вибирають те, що належить до "чоловічого", а дівчатка - "до жіночого",

тобто користуються гендерними схемами. Як наслідок вони засвоюють стереотипні форми поведінки для чоловіків і жінок.

1.2. Вплив гендерних стереотипів на соціокультурні уявлення про "фемінність" та "маскулінність".

Від раннього дитинства людина починає усвідомлювати залежність від соціального середовища, в якому вона знаходиться, оскільки саме воно задає безліч стереотипів і норм поведінки для представників різних статей. Ще з раннього дитинства, діти починають слухати слова обмежень від своїх батьків, вихователів та близьких, де вони часто чують такі фрази, як: "Хлопці не повинні робити цього", "Дівчатка повинні поводитися більш ввічливо", "Це погана поведінка для хлопчика (дівчинки)!". Початкові прояви свідомості про себе як про представника певної статі походять із складної системи ознак, які можуть визначатись одягом, зовнішнім виглядом, правилами поведінки, проявами почуттів та емоцій. Складність вивчення особливостей гендерної ідентичності індивіда, пов'язана з тим, що наявні раніше загальноприйняті статеві зразки в сьогоденних умовах багато в чому змінилися і продовжують змінюватися. Це створює великі труднощі для особистості, яка намагається засвоїти різні соціальні ролі, зразки поведінки та риси. Найбільш яскравим та ефективним механізмом формування гендерної поведінки та соціальних ролей є гендерні стереотипи.

Гендерні стереотипи - це стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси характеру особистості, що відповідають поняттям "чоловіче" та "жіноче". Подібне визначення гендерних стереотипів пропонується американським психологом Д.Мацумото: "Гендерні стереотипи - психологічні та поведінкові характеристики, традиційно приписувані чоловікам або жінкам" [24]. Описувані в багатьох працях гендерні стереотипи можна об'єднати в три групи. Перша група гендерних стереотипів - це стереотипи "маскулінності" – "фемінності". Чоловікам і жінкам приписують певні психологічні якості та властивості особистості. Як правило, суспільство, чітко орієнтується на

стандарти "фемінності" та "маскулінності," при цьому воно терпимо ставиться до "маскулінної" поведінки дівчинки, але засуджує "фемінну" поведінку хлопчика. Повсякденна свідомість схильна абсолютизувати психофізіологічні та соціальні відмінності між чоловіками і жінками, визнаючи, що "маскулінність" - це активне, творче і культурне начало, тоді як "фемінність" - пасивне, репродуктивне і природне. Ці нормативні уявлення (стереотипи) чітко і суттєво ставлять чоловіків і жінок в ієрархічну опозицію: чоловіки, як правило, домінуючі, незалежні, компетентні, впевнені в собі, агресивні та логічно мислячі; жінки - покірні, залежні, емоційні, поступливі та спокійні. Друга група гендерних стереотипів стосується гендерного розподілу сімейних та професійних ролей. Основною соціальною роллю для жінок є домашня роль (мати, домогосподарка), а для чоловіків - професійна роль. Чоловіків зазвичай оцінюють за їхніми професійними досягненнями, а жінок - за наявністю сім'ї та дітей. Третя група гендерних стереотипів пов'язана з відмінностями в характері та змісті праці. Відповідно до традиційних уявлень, передбачається, що жіноча праця має носити виконуючий, обслуговуючий характер, бути частиною експресивної діяльності. Загальновідомо, що жінки найчастіше працюють у сфері торгівлі, охорони здоров'я, освіти. Інструментальна сфера - це сфера діяльності для чоловіків, де головним є, творча (створювальна), керівна праця.

Для опису поведінкових та психологічних рис жінок та чоловіків, які вважаються соціально-прийнятними та відповідними соціальним стереотипам використовуються поняття "фемінність" та "маскулінність". Ці поняття з'явилися в результаті багаторічного дослідження, спрямованого на вивчення відмінностей у поведінці людей різної статі та впливу соціальних чинників на формування стереотипів поведінки жінок та чоловіків. Один із найвагоміших вкладів у дослідження цього поняття внесла американська психологиня С.Бем. Дослідження Сандри Бем базувалося на соціальній конструкції гендера та вивченні залежності між гендерною ідентичністю та поведінковими ознаками. Зокрема, вона розглянула механізми формування гендерної ідентичності у дорослих та дітей, а також відповідність між гендерною ідентичністю та

відмінностями у стилі поведінки. На думку дослідниці, гендерна ідентичність може розглядатися як сукупність стереотипних ознак, пов'язаних зі статевою приналежністю, які виникають у процесі соціалізації та формування індивідуального досвіду. При цьому гендерні стереотипи та ідеали не є чітко визначеними, а змінюються протягом часу та в залежності від впливу певних груп. "Фемінність" описує людей, які мають риси, відповідні соціальним стереотипам жіночої поведінки: вони виявляють емоційність, соціальну чутливість, піклування про інших людей, турботливе ставлення до навколишнього світу та розвинені здібності до міжособистісних стосунків. "Маскулінність", з іншого боку, описує людей, які відповідають соціальним стереотипам чоловічої поведінки: вони більше схильні до конкуренції, агресивніші в проявах, більш зосереджені на досягненнях та самовираженні, а також менш чутливі до емоційних проявів. Тривалий час "маскулінність" і "фемінність" вважалися протилежностями на одній шкалі, тобто якщо "маскулінність" висока, то "фемінність" низька (і навпаки). У сучасному психологічному розумінні гендеру та гендерно-рольової поведінки ці риси розглядаються як відносно незалежні конструкти. Обидві риси можуть бути одночасно високорозвиненими, або ж вираженість цих гендерних ролей може бути низькою. Співіснування в людині високорозвинених "жіночих" і "чоловічих" рис (незалежно від статі) називається андрогінією [11]. Це дає явищу "фемінності" та "маскулінності" самотійну соціально-психологічну інтерпретацію.

По-перше, уявлення про маскулінність і фемінність виникають і формуються у сфері культурних, етнічних і соціально-психологічних координат, а не на біологічному чи психофізіологічному ґрунті. По-друге, вони виступають як форми прояву соціальної ідентичності та являють собою низку ідентичностей, серед яких можуть бути як протилежні одна одній, так і суміжні. По-третє, як форми ідентичності "маскулінність" і "фемінність" існують у вигляді ціннісних орієнтацій, настанов, психологічних стосунків, атитюдів до статевих ролей, спрямованості спілкування та взаємодій, значущих якостей особистості. Таким

чином, поняття "маскулінність" і "фемінність" є мінливим у просторі та в часі комплексом внутрішніх і зовнішніх характеристик, ступінь взаємодії яких визначається яким-небудь із різновидів соціально сконструйованих гендерних ідентичностей.

"Фемінність" та "маскулінність" може досліджуватись та розумітись крізь призму часу та поколінь. Беручи до уваги недавні дослідження британських психологів можна припустити, що існують значні відмінності між власним відчуттям "жіночого" та "чоловічого" у особистостей різних поколінь. Для підтвердження цієї гіпотези було опитано чоловіків та жінок різних вікових категорій. Зокрема у опитуванні взяли участь респонденти у таких категоріях: 18-24 років, 25-49 років, 50-64 років та 65+ років. Їхнє завдання полягало у тому, аби зазначити цифрою від 0 до 6 на шкалі своє гендерне відчуття притаманне тій чи іншій статі, де 0 - повністю "маскулінний", а 6 – повністю "фемінний" . Результати наведені в рисунку 1.1.

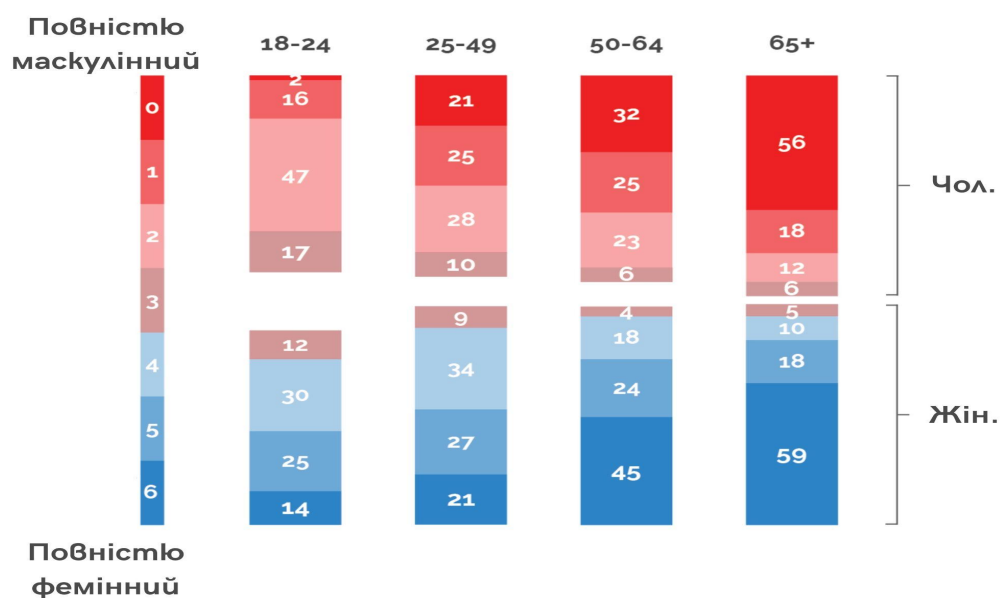

Рис. 1.1. Відмінність відчуття власної "фемінності" та "маскулінності" представників різних вікових категорій

Згідно з результатами опитування, лише 2% молодих чоловіків (у віці 18-24 років) визначають себе як повністю "маскулінних", порівняно з 56% чоловіків старше 65 років. Навіть з урахуванням другого найвищого рівня "маскулінності" існує відмінність у відповідях на 56% між чоловіками 18-24 років (18% на рівні 0 або 1) і старшими 65 років (74%), а також 28% відмінність між чоловіками 25-49 років (46%) і старшими 65 років. Між молодими та літніми жінками також існує різка різниця у визначенні рівня "фемінності". Лише 39% жінок у віці 18-24 років кажуть, що вони майже повністю "фемінні" (на рівні 5 або 6), порівняно з 77% жінок старше 65 років. Отже, можна стверджувати, що вік особистості впливає на поняття "фемінності" та "маскулінності", однак цей вплив може бути досить складним і залежати від багатьох суспільних і культурних чинників.

1.3. Поняття сімейних ролей та фактори їх становлення

Гендерна соціалізація має багато складових, найважливішими з яких є сім'я, система впливу батьків на дитину та стиль виховання в сім'ї. На гендерний розвиток та гендерну самореалізацію дитини значною мірою впливають власні гендерні моделі та цінності батьків, їхні життєві сценарії та характер стосунків у сім'ї, а також відносини між батьками та дітьми. З усіх сфер суспільного життя людини сім'я є тим соціальним інститутом, де характер гендерних відносин проявляється найяскравіше. Тому, без перебільшень можна сказати, що сім'я є найважливішим актором гендерної соціалізації людей. Зрештою, система гендерних відносин у сім'ї та гендерні стереотипи, які панують у сімейних уявленнях про функції та ролі чоловіків і жінок, визначають формування гендерних ролей та розвиток гендерної ідентичності у дітей [11]. Для розуміння сім'ї як соціального інституту велике значення має аналіз рольових відносин у сім'ї.

Сімейна роль - один із видів соціальних ролей людини в суспільстві. Сімейні ролі визначаються місцем і функціями індивіда в сімейній групі та поділяються насамперед на подружні (дружина, чоловік), батьківські (мати, батько), та дитячі (син, донька, брат, сестра). Традиційні ролі в сім'ї, де жінка

була відповідальна за господарство та виховання дітей, а чоловік - за забезпечення матеріальних потреб, помітно змінилися за останні десятиліття. Зміна ролей стала причиною низки наслідків для суспільства, у тому числі посилення конфліктів в сім'ї, та вплив на демографічну ситуацію населення. Однак, цей процес також дав можливість жінкам взяти надзвичайно важливу участь в політичному, виробничому та економічному житті людства, дав змогу зрости ролі та місцю жінок в соціумі та конкретизувати їх суспільну значущість і рівність. Для одружених людей дуже важливо бути психологічно зрілими. Ця зрілість не може бути досягнута миттєво і залежить від ряду факторів. По-перше, людина повинна бути психологічно готовою і компетентною до виконання ролей чоловіка, дружини і батьків. Кожна соціальна роль має очікування від тих, хто її виконує. Тому готовність до виконання ролей чоловіка і дружини означає чітке розуміння цих ролей і бажання їх виконувати. [17].

За К. Кіркпатрік, подружні сімейні ролі поділяються на : традиційні, товариські та партнерські. Традиційна роль з боку дружини характеризується:

- народженням і вихованням дітей,
- створенням і підтримкою дому,
- обслуговуванням сім'ї,
- відданим підпорядкуванням власних інтересів інтересам чоловіка,
- пристосованістю до залежності,
- терпимістю до обмеження сфери діяльності.

З боку чоловіка:

- відданістю матері своїх дітей,
- економічною безпекою і захистом сім'ї,
- підтриманням сімейної влади і контролю,
- прийняттям основних рішень,
- емоційною подякою дружині за прийняття пристосованості до залежності,
- забезпеченням аліментів при розлученні;

Товариські ролі вимагають від дружини:

- підтримання зовнішньої привабливості,

- забезпечення підтримки і сексуального задоволення чоловіка,
- підтримання корисних для чоловіка соціальних контактів,
- забезпечення різноманітності життя й усунення нудьги.

Від чоловіка:

- захоплення дружиною,
- знаки романтичної любові і ніжності,
- забезпечення фінансових ресурсів для розваг, соціальних контактів,
- проведення дозвілля з дружиною.

Ролі партнерів вимагають і від чоловіка, і від дружини:

- економічного внеску в сім'ю згідно із заробітком,
- спільної відповідальності за дітей,
- участі в побутових справах,
- розподілу правової відповідальності.

Фактори, що впливають на становлення сімейних ролей, можуть бути різними, залежно від кожної конкретної культури, релігії, економічних та соціальних умов у яких створюється сім'я. Одними із цих факторів можуть бути:

1. Культурні традиції: культурні традиції можуть грати ключову роль у тому, які ролі приписуються кожному члену родини. Наприклад, деякі культури мають дуже чітку розбіжність у стереотипах поведінки чоловіків та жінок, і це може впливати на сприйняття цих ролей в межах сім'ї.

2. Релігія: релігійні переконання можуть бути ще одним фактором, що визначає ролі кожного члена сім'ї. Наприклад, у деяких релігіях приписується особлива роль, статус та значимість жінок чи чоловіків. Відхилення від прийнятих для певної релігії сімейних ролей, як наслідок, може нести за собою засудження суспільством або покарання

3. Соціально-матеріальний стан: на основі матеріального стану родини сформувалися вимоги до розподілу обов'язків між чоловіком та жінкою в сімейному житті. Наприклад, якщо заробіток жінки є значно більшим за заробіток партнера, то роль чоловіка може полягати здебільшого лише у догляді за дітьми та домом.

4. Характер особистості: характеристики особистості, такі як стать, сімейне виховання, освіта, релігійні переконання, можуть змінювати ставлення людини до своєї ролі в сім'ї.

Розподіл ролей у сім'ї може змінюватися залежно від різних сімейних обставин (народження дитини, хвороба члена сім'ї), особливостей професійної кар'єри тощо. Умови розподілу ролей між подружжям можна диференціювати як здатність виконувати певну сімейну роль, прийнятність ролі або набору ролей для члена сім'ї, який виконує цю роль, і можливість задовольняти потреби себе та інших членів сім'ї, виконуючи певну роль. Невиконання зазначених умов призводить до формування патологічних сімейних ролей, що психічно травмують членів сім'ї. Наприклад, коли сім'я потребує розрядження негативних емоцій, для цього когось із членів сім'ї вибирають на роль "цапа відбувайла". Зокрема, якість виконання сімейних ролей значною мірою залежить від взаємостосунків і відповідних міжособистісних ролей.

Головні вимоги для реалізації сімейних ролей : 1) ролі, які виконує той чи інший члени сім'ї, повинні задовольняти його потреби в повазі, схваленні, відчутті власної значущості тощо; 2) сімейні ролі, які виконуються, повинні відповідати здібностям носіїв певних ролей. Якщо вимоги ролі є нестерпними, носій ролі може відчувати тривогу, відчай, напруження та стрес. Це може статися з дитиною, яка виконує "роль батька" наприклад через відсутність, смерть або хворобу батька; 3) сімейні ролі, які виконує людина в сім'ї, повинні забезпечувати задоволення не лише її власних потреб, але й потреб інших членів сім'ї. Наприклад, рольова структура, в якій відпочинок одного члена сім'ї забезпечується за рахунок переваги іншого, може бути психологічно травматичною. Психологія сім'ї також вивчає так звані патологічні ролі в сім'ї. Патологічні сімейні ролі – це такі міжособистісні ролі, які за своєю структурою і змістом чинять психотравмуючий вплив на свого носія. Зазвичай, поява патологічної сімейної ролі є свідченням того, що існує потреба у проведенні психологічної діагностики та психотерапевтичної роботи з усією сім'єю, а не тільки з одним її членом.

1.4. Вплив сім'ї на формування гендерної ідентичності особистості

Сім'я є першою соціальною групою, в яку інтегрується дитина, коли приходить у цей світ. Рівень дитячо-батьківських стосунків у сім'ї визначає якість інтелектуального, емоційного, морального та гендерного розвитку дитини, а розподіл сімейних ролей між батьками створює умови для формування гендерної ідентичності дитини, оскільки готує її до багаторівневих контактів за межами сімейного мікросередовища. Не всі батьки вдаються до рефлексії, тому не усвідомлюють, що відбувається процес виховання, оскільки більша частина інформації передається не через мову, а через приклади батьківської поведінки та ставлення. Є чотири основні типи ставлення батьків до проблеми гендерного становлення, які виявляються у сімейному житті. Це репресивний, відсторонений, нав'язливий і експресивний тип ставлення.

До репресивного типу ставлення належать ситуації, коли гендерна освіта зводиться кількома фразами, наприклад: "це недоречно", "це небезпечно", "зачекай до шлюбу". Батьки відстороненого типу більш раціональні та толерантні, уникають прямого обговорення теми з дітьми або перетворюють його на нудну лекцію. При нав'язливому типі ставлення батьки занадто ліберальні у всьому, що стосується гендерної активності. Надмірна увага до гендерних питань може дратувати дітей або викликати у них відчуття пригнобленості. Батьки, чиє ставлення до гендерних питань можна охарактеризувати як експресивне (проникливе), при необхідності відкрито обговорюють цю тему, але встановлюють розумні рамки для прояву активності дітей точно так, як і всіх інших формах поведінки.

Засвоєння гендерних ролей дітьми, як правило, є значно складнішим процесом у неповних сім'ях через відсутність однієї з батьківських моделей для наслідування. Найчастіше у неповних сім'ях відсутній чоловік (батько). Як наслідок, хлопчики з таких сімей мимоволі засвоюють жіночі моделі поведінки, що ускладнює гендерну соціалізацію та формування "маскулінних" рис характеру. З усвідомленням своєї чоловічої належності, вони можуть створювати для себе досить далекі від дійсності уявлення про суто чоловічі форми

спілкування як цілком протилежні до жіночих. Ці переконання часто асоціюють "маскулінність" з невічливістю, грубістю та агресивністю.

Спроби закріпити суто "чоловічу" поведінку в молодих хлопців можуть призвести до низки проблем, таких як надмірна самовпевненість, труднощі з дотриманням правил і норм, порушення поведінки та соціалізації. У дівчат, які були позбавлені виховання батька у майбутньому можуть виникати труднощі у розумінні осіб чоловічої статі – зокрема їхніх чоловіків і синів. Особливо гостро ця проблема постає у сімейній ситуації, коли ображена на батька мати нав'язує дочці хибні установки про те, що стосунки з чоловіками у будь-якому разі мають негативні наслідки. У таких дівчат спостерігається підвищена замкнутість, недовірливість та страх перед шлюбними відносинами.

Саме тому здоровою сім'єю вважається сім'я з двома батьками, в якій стосунки між партнерами стабільні та здорові. У такій моделі сім'ї дитина має можливість зростати в сприятливому мікросередовищі. Якщо батьки підтримують між собою добрі відносини та демонструють сформовані сімейні ролі, у дитини також розвивається адекватне, позитивне бачення традиційних гетеросексуальних стосунків. У житті така сприятлива сімейна атмосфера дає особистості менше джерел стресу та можливість зосередитись на самоусвідомленні, зокрема гендерному.

Висновки до розділу I.

На основі проведеного теоретичного аналізу особливостей дослідження впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності можна зробити наступні висновки:

Опрацьовуючи праці видатних психологів таких, як Дж.В.Мані, Е. Берн, Р. Столлер, С. Бем та інші, ми узагальнили, що гендерна ідентичність – це відчуття людиною своєї статі незалежно від того, чи є вона біологічно жінкою або чоловіком.

Складність вивчення гендерної ідентичності людини полягає у тому, що загальноприйняті статеві зразки в сьогоdnішніх умовах багато в чому змінилися

та продовжують змінюватися. Гендерні стереотипи є яскравим механізмом формування гендерної поведінки та соціальних ролей, тому уявлення про стандартизовані риси "чоловічого" і "жіночого" досі є широко поширеною практикою у суспільстві.

Для опису поведінкових та психологічних рис жінок та чоловіків, які вважаються соціально-прийнятними та відповідними соціальним стереотипам використовуються поняття "фемінність" та "маскулінність". "Фемінність" описує людей, які мають риси, відповідні соціальним стереотипам жіночої поведінки, а "маскулінність" описує людей, які відповідають соціальним стереотипам чоловічої поведінки:

Гендерні стереотипи впливають на формування ідентичності особистості наступним чином: допомагають ідентифікації з певними статевими ролями, засвоєнню гендерної ролі у дитячі роки, водночас гальмують гармонізацію статево-рольових позицій та викривлюють уявлення про стать і гендерні ролі.

Сприятливі дитячо-батьківські стосунки у сім'ї впливають на якісний інтелектуальний, емоційний, моральний та гендерний розвиток дитини, а розподіл сімейних ролей між батьками створює умови для формування гендерної ідентичності дитини. Процес розподілу статевих ролей дитиною відбувається через ідентифікацію зі статево-відповідним дорослим.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТЕЙ З ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ

2.1. Загальна характеристика проведеного дослідження

Теоретичний аналіз наукової літератури з вивчення впливу сім'ї на формування гендерної ідентичності дав можливість зрозуміти, що дане питання є актуальним в сучасних умовах та потребує якомога детальнішого дослідження. Дане емпіричне дослідження передбачало вирішення наступних завдань:

доведення або спростування факту впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості;

визначення особливостей гендерної ідентичності особистостей з неповних сімей порівняно з особистостями, які виростили у повних сім'ях;

визначення рівня гендерної соціалізації особистостей на основі їхньої соціальної адаптації;

проаналізувати отримані результати та здійснити інтерпретацію отриманих даних.

В нашому дослідженні ми використовували кількісні методи дослідження, а саме тестування та анкетування. Методики емпіричного дослідження:

- Методика "Маскулінність-"фемінність" С. Бем;
- Методика дослідження соціальної адаптованості

Дане емпіричне дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі дослідження ми зосередились на вивченні та теоретичному аналізі питання гендерної ідентичності та сімейних факторів, які можуть мати вплив на її розвиток. Ми розглянули різні підходи до цього поняття і зібрали необхідну інформацію для подальшого проведення дослідження.

Другий етап нашого дослідження передбачав підбір необхідного психодіагностичного інструментарію та проведення емпіричного дослідження для експериментального вивчення впливу відсутності одного з батьків на формування гендерної ідентичності особистості.

Третій етап дослідження полягав в інтерпретації отриманих результатів та формуванні загальних висновків на основі попередньо проведеного емпіричного дослідження.

Вибірка дослідження. З метою виявлення впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості було проведено емпіричне дослідження, учасниками якого стали 116 респондентів у віці 16-20 років. З них 58 осіб виховувались у повній сім'ї та 58 осіб росли в умовах відсутності одного із батьків (рис.2.1). Варто зазначити, що 92% респондентів із неповних сімей виховувались без батька.

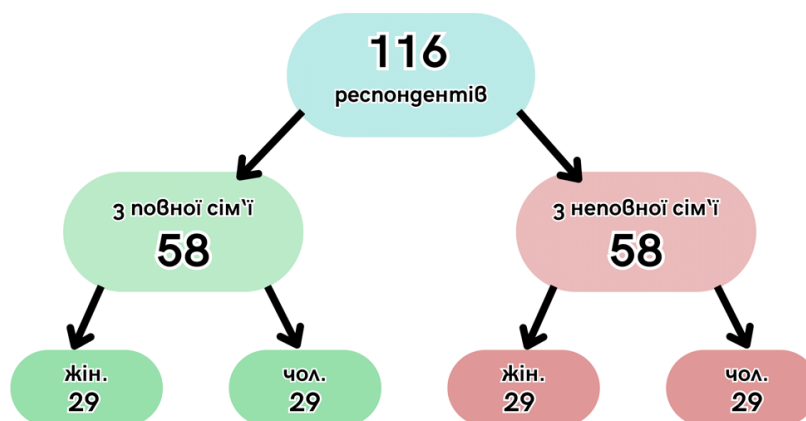

Рис.2.1. Розподіл респондентів за статтю та типом сім'ї

Опис використаних психодіагностичних методик в ході дослідження впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності:

1. Опитувальник "Маскулінність-"фемінність" Сандри Бем - методика для визначення "гендерної типізованості" особистості на основі теорії андрогінії, згідно з якою "фемінність" і "маскулінність" - не протилежні полюси, а радше незалежні конструкти. Відповідно, кожна особистість може мати і "фемінні", і "маскулінні" характеристики одночасно, крім того, передбачалося, що ефективність функціонування особистості в будь-якій сфері діяльності залежить від здатності проявляти як "фемінні", так і "маскулінні" якості адекватно до

ситуацій, що виникають. Типом "недиференційований" позначаються ті, хто набрав однаково низьку кількість балів за обома шкалами.

2. "Методика дослідження соціальної адаптованості". Дана методика вивчає питання загальної соціалізації та соціальної адаптації особистості. На нашу думку, методику можна використовувати в процесі вивчення гендерної ідентифікації особистості, тому, що гендерна соціалізація та соціальна адаптація тісно пов'язані між собою. Адаптація особистості у соціумі є неможливою без розуміння власної гендерної приналежності, оскільки гендерна соціалізація - це процес засвоєння гендерних ролей і соціальних очікувань, пов'язаних із цими ролями, а також розвиток гендеру індивіда, тобто формування психологічних характеристик, що відповідають гендерним ролям. Статеві та гендерні ролі мають вирішальне значення для нормальної соціалізації людини, серед безлічі ролей, які людина засвоює [13]. Дана методика визначає чотири рівні соціальної адаптованості особистості: високий, середній, низький та дуже низький.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Для проведення методики "Маскулінність-фемінність". Сандри Бем; респондентам було надано інструкцію для заповнення анкети: "У анкеті подано 60 тверджень (якостей), на кожне з яких необхідно відповісти "так" або "ні", оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей".

Аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження, під час якого було визначено переважаючі гендерні якості респондентів дає можливість порівняти результати респондентів з повних та неповних сімей. Результати відповідей осіб з повних сімей за методикою "Маскулінність – "фемінність" С.Бем показали, що у 18,9% респондентів гендерні якості визначені як "недиференційовані", що свідчить про наявність проблем у формуванні гендерної ідентичності, зокрема невизначеності із власною гендерною роллю. Варто зазначити, що у представників обох статей доволі високі показники "андрогінності". Такий результат свідчить про рівне поєднання у опитуваних "чоловічих" і "жіночих" рис. Як наслідок, вони мають менш стереотипні та

жорсткі уявлення про гендерно-рольові норми і можуть легко та вільно переключатися з традиційно жіночих видів діяльності на чоловічі або навпаки. Учасники з такими гендерно-рольовими нормами мають ширший спектр варіантів поведінки, що робить їх більш пристосованими до нових умов, гнучкими, комунікабельними, стресостійкими та здатними легше справлятися з обов'язками та викликами. Розподіл результатів хлопців і дівчат з повних сімей зображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл респондентів з повних сімей за типом гендерних якостей

Типи гендерних якостей	Кількісні показники результатів відповідей респондентів різної статі (у %)	
	Дівчата	Хлопці
Фемінність	44%	10,3%
Андрогінність	27,6%	31%
Маскулінність	10,3%	37,9%
Недиференційованість	17,2%	20,7%

Результати дослідження показали, що 44% дівчат, які виховувались у повній сім'ї мають чітко виражені "фемінні" якості, 27,6% - поєднують "фемінні" та "маскулінні" ознаки, 17,2% опитаних дівчат мають низьке уявлення про свою гендерну ідентичність. Серед респондентів обох статей виявлено не значний відсоток конфлікту між статтю та гендерними якостями, на це вказує показник "фемінності" у хлопців та "маскулінності" у дівчат. Результати розділились порівну: 10,3% осіб відчувають свою гендерну роль протилежно своїй статі. Серед опитаних хлопців із повних сімей 37,9% не відчувають відмінності між своєю фізичною та психологічною статтю. Хлопці із високим показником "маскулінності" характеризують себе як сміливі, впевнені

в собі особистості, які наділені самоконтролем, відданістю своїм ідеям і швидким прийняттям рішень. Вони також схильні наслідувати та підтримувати гендерні стереотипи. "фемінні хлопці, з іншого боку, менш войовничі, частіше заводять друзів-дівчат, демонструють ширший діапазон емоційних реакцій, не так гостро реагують на невдачі, надають перевагу активному співробітництву та охочіше приймають допомогу інших. До невизначеного типу належить 20,7% опитаних респондентів чоловічої статі. На відміну від дівчат, гендерні якості яких, відповідають їх статі (44%), кількість хлопців, які відчують відповідність між статтю та гендером на 6,1% більша.

Для порівняння результатів обох груп респондентів, проаналізуємо дані зазначені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл респондентів з неповних сімей за типом гендерних якостей

Типи гендерних якостей	Кількісні показники результатів відповідей респондентів різної статі (у %)	
	Дівчата	Хлопці
Фемінність	20,7%	17,2%
Андрогінність	41,4%	34,5%
Маскулінність	20,7%	20,7%
Недиференційованість	17,2%	27,6%

Результати відповідей дослідної групи респондентів, які виховувались одним із батьків показали, що 20,7% дівчат відчують себе повністю "'фемінними" і 20,7% - "маскулінними". Враховуючи те, що 92% опитаних осіб із неповних сімей виховувались в умовах відсутності саме батька, можна виявити вплив на формування "'фемінних" якостей у хлопчиків та "маскулінних" у дівчаток. Згідно з результатами, хлопці з неповних сімей відчують себе

"фемінними" майже у 2 рази частіше, ніж хлопці, які не були позбавленні батьківського піклування (рис.2.2).

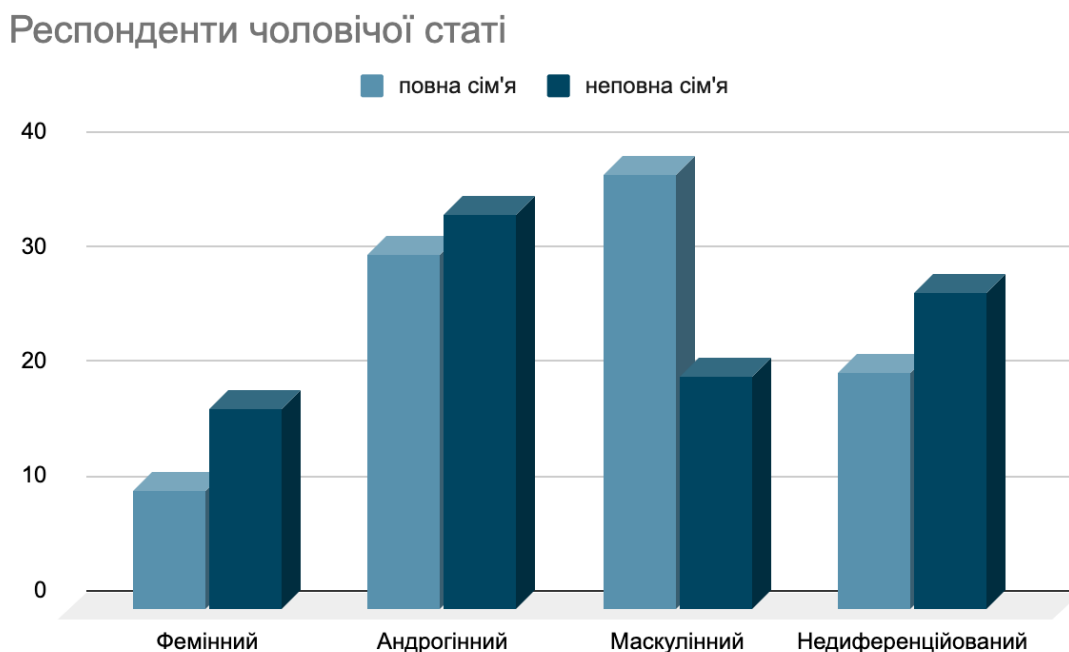

Рис.2.2. Порівняння показників респондентів чоловічої статі з повних та неповних сімей

В той же час, чітке уявлення про свою "фемінність" дівчат з неповних сімей є у 2 рази меншим, ніж у дівчат, що виховувались обома батьками. Необхідно зазначити, що відсутність батька у житті хлопців безпосередньо впливає на процес гендерної ідентифікації особистості, оскільки 27,6% хлопців мають невизначений тип гендерних якостей, на відміну від 20,7% хлопців з повних сімей. Також, є значна різниця показників "недиференційованості" хлопців та дівчат, у чоловічої статі показник невизначеного типу на 10,4% більший. Порівняємо між собою результати дівчат з повних та неповних сімей (рис.2.3).

Респонденти жіночої статі

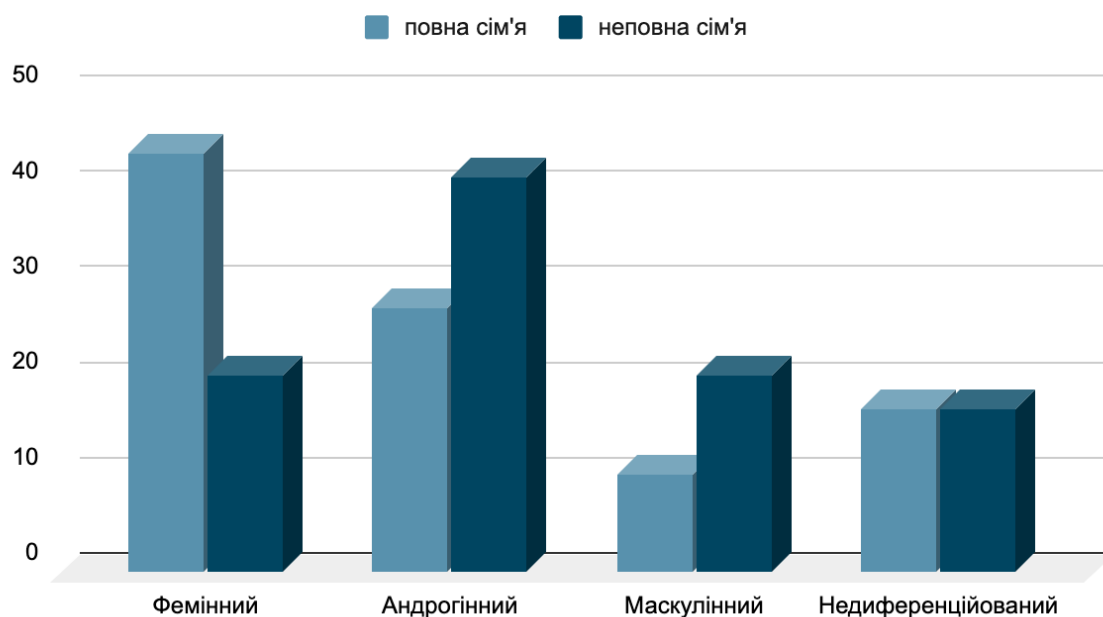

Рис.2.3. Порівняння показників респондентів жіночої статі з повних та неповних сімей

Найбільшим кількісним показником є "андрогінність" у дівчат з неповних сімей - 41,4%, що на 13,8% перевищує показники "андрогінності" дівчат з повних сімей. Це може бути зумовлено відсутністю прямого уявлення та місця "чоловічій" ролі у житті дівчат, позбавлених виховання батьком, що сприяє самостійному засвоєнню поняття "маскулінності" та прагненні до незалежності. "Андрогінність" може мати багато позитивних наслідків, зокрема дозволяє особам відчуватися більш упевнено і комфортно в різних ситуаціях, незалежно від традиційних ролей, обумовлених статтю. Наприклад, "андрогінна" людина може сприйматися як більш емпатична і дружня, оскільки вона не перебуває під впливом традиційних гендерних стереотипів.. Це може допомогти налагодити більш гуманні та ефективні взаємини між людьми в різних сферах життя, включаючи роботу, освіту та особисте життя.

Порівнявши результати, можна зробити висновок, що відсутність одного із батьків в процесі виховання дитини має вплив на визначення особистістю своєї гендерної ідентичності. Показники "недиференційованість", показники конфлікту та невідповідності гендеру своїй біологічній статі є значно вищими у

респондентів із неповних сімей. Невизначеність та внутрішній конфлікт особистості в питанні відчуття та розуміння власного гендеру, може провокувати соціальну дезадаптацію.

Для того, аби визначити рівень гендерної соціалізації респондентів на основі їхньої соціальної адаптації, ми використали "Методику дослідження соціальної адаптації". Нами було подано інструкцію для опитування: "Вам пропонується 25 тверджень. Якщо ці твердження справедливі (на вашу думку), то позначте значком "+" у стовпчику "Так". Якщо несправедливі, то поставте "+" - у стовпчику "Ні"". Результати наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Розподіл респондентів з повних сімей за рівнем соціальної адаптованості

Рівень соціальної адаптованості	Кількісні показники результатів відповідей респондентів різної статі (у %)	
	Дівчата	Хлопці
Високий	34,5%	24,1%
Середній	44,8%	31%
Низький	10,3%	41,4%
Дуже низький	6,9%	3,4%

Високий рівень соціальної адаптованості у дівчат – 34,5% , у хлопців – 24,1%. До середнього рівня належать 44,8% дівчат та 31% хлопців. Згідно з результатами опитування 29,3% усіх опитаних респондентів з повних сімей мають високий рівень адаптованості, середній рівень - 37,9%. Натомість показник низького рівня соціальної адаптивності у хлопців на 31,1% більший ніж у дівчат. До низького та дуже низького рівнів відносяться 17,2% дівчат та

44,8% хлопців, що свідчить про значну соціальну дезадаптацію у респондентів чоловічої статі.

Оскільки розуміння власної гендерної ідентичності має прямий зв'язок із соціальною та гендерною соціалізацією, варто порівняти результати відповідей респондентів з повних та неповних сімей для визначення відмінностей у рівнях соціальної адаптивності. Результати опитування осіб з неповних сімей відображено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Розподіл респондентів з неповних сімей за рівнем соціальної адаптованості

Рівень соціальної адаптованості	Кількісні показники результатів відповідей респондентів різної статі (у %)	
	Дівчата	Хлопці
Високий	24,1%	13,8%
Середній	34,5%	34,5%
Низький	24,1%	51,7%
Дуже низький	17,2%	10,3%

Високий рівень соціальної адаптованості у дівчат – 24,1% , у хлопців – 13,8%. Показник середнього рівня у дівчат та хлопців однаковий – 34,5%. До низького та дуже низького рівнів відносяться 41,3% дівчат та 62% хлопців. Це дає нам зрозуміти, що респонденти чоловічої статі гірше пристосовуються до соціального середовища.

Порівнявши показники обох дослідних груп можемо стверджувати, що рівень соціальної адаптивності у респондентів з неповних сімей є значно нижчим (рис.2.4).

Рівень соціальної адаптованості

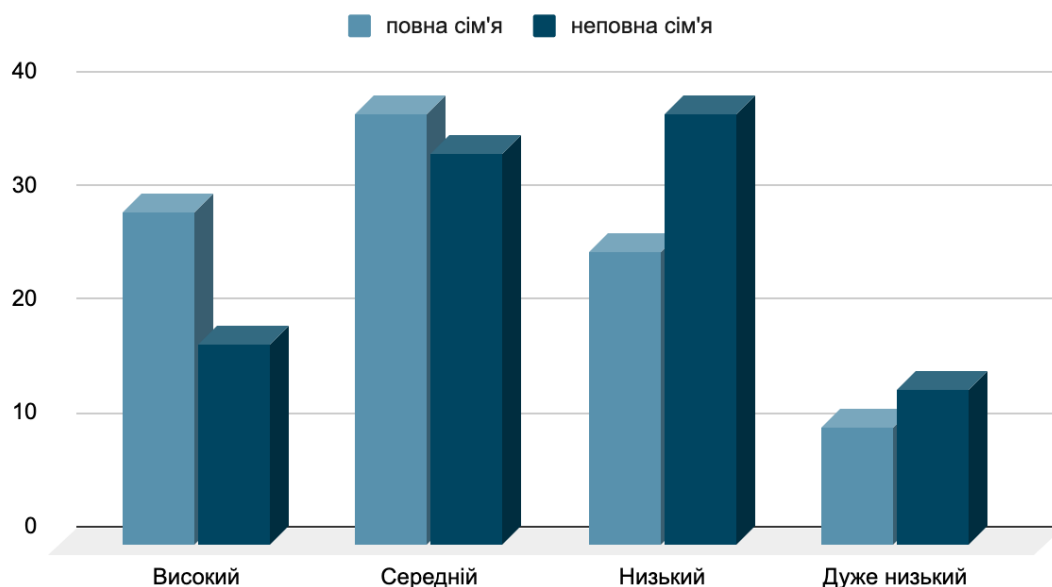

Рис.2.4. Порівняння рівня соціальної адаптованості у групі досліджуваних з повних та неповних сімей

Високий рівень соціальної адаптивності виявлено у 18,9% усіх осіб з неповних сімей, середній рівень адаптивності у - 34,5%, натомість низький та дуже низький рівні у 51,6% опитаних. Показники низького та дуже низького рівнів у респондентів з повних сімей дорівнюють 30,9%, відповідно показники низького та дуже низького рівнів у респондентів що були позбавленні піклування одного із батьків на 20,7 % вищі. Це дає нам можливість зрозуміти, що процес соціалізації, зокрема гендерної, у осіб з неповних сімей протікає значно гірше, ніж у осіб з повних сімей. Проведені методики доповнюють один одного та підтверджують наявність взаємозв'язку між гендерною ідентичністю, соціальною адаптацією та соціалізацією.

Висновки до розділу II.

Проведене емпіричне дослідження дозволило зробити наступні висновки:

- виховання у повній сім'ї дає особистості можливість адекватного розуміння та вивчення своєї гендерної ролі у суспільстві та сприяє нормальному перебігу гендерної соціалізації;
- невизначеність та внутрішній конфлікт особистості в питанні відчуття та розуміння власного гендеру провокує соціальну дезадаптацію;
- процес гендерної соціалізації у осіб з неповних сімей протікає значно гірше, ніж у осіб з повних сімей;
- поєднання «маскулінності» та «фемінності» дає особистості менш стереотипні та жорсткі уявлення про гендерно-рольові норми, тому вона може легко та вільно переключатися з традиційно жіночих видів діяльності на чоловічі або навпаки.

Емпірично доведено, що у хлопців частіше виникають проблеми із гендерною соціалізацією та ідентифікацією, ніж у дівчат. Це зумовлено впливом відсутності чоловічого прикладу для наслідування особистістю відповідної статевої ролі. Невизначеність у власній гендерній ідентичності, конфлікт між статтю та внутрішнім гендерним відчуттям переважає у осіб із неповних сімей. Вищезгадане дає можливість підсумувати, що відсутність одного із батьків має значний вплив на формування гендерної ідентичності особистості.

РОЗДІЛ III. ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА З РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ПРОЯВІВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

3.1. Розробка та проведення тренінгової програми.

Проведене емпіричне дослідження впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості дозволило визначити основну проблематику цього питання. Саме тому, наступним кроком дослідження стало формування тренінгової програми. Оскільки вибірка складалась із респондентів у віці 16-20 років, цільовою аудиторією тренінгових заходів, спрямованих на розвиток особистісних проявів гендерної ідентичності, було визначено підлітків та юнаків. В цей віковий період міжособистісне спілкування з протилежною статтю та розуміння своєї гендерної складової є надзвичайно важливими аспектами, які впливають на формування особистості загалом. Формат тренінгу стане ефективним інструментом в процесі дослідження власної гендерної ідентичності, формуванні конструктивних уявлень і ставлень до гендерних стереотипів та ролей. Також, дана тренінгова програма може слугувати як окрема складова у цілісній системі превентивних заходів з протидії явищу гендерно зумовленого насильства через усвідомлення підлітками та юнаками різноманітності гендерної складової суспільства.

Програму слід реалізовувати у школах або університетах. Заняття проводяться у групах до 20 осіб. Робота тренінгової групи відрізняється рядом специфічних принципів.

Принципи активної діяльності Діяльність учасників навчальних груп має особливий характер, відмінний від діяльності, в якій люди слухають лекції або читають книги. У навчанні люди беруть участь у спеціально розроблених видах діяльності. Це може бути відтворення ситуації, вправа або спостереження за поведінкою інших людей за спеціальною схемою.

Принципи дослідницької (творчої) діяльності. Суть цього принципу полягає в тому, що під час тренінгу учасники групи розпізнають, виявляють і досліджують вже відомі в психології ідеї, закономірності і, головне, особистісні ресурси, здібності і характеристики.

Принципи партнерської комунікації Партнерська комунікація - це комунікація, яка враховує інтереси, почуття, емоції та досвід інших учасників взаємодії і визнає цінність іншого.

Принцип усвідомленості. Під час тренінгу поведінка учасників переходить від імпульсивності до об'єктивності, що дозволяє їм вносити зміни у свій тренінг. Універсальним засобом об'єктивізації поведінки є зворотній зв'язок. Створення умов для ефективного зворотного зв'язку в групі є важливим завданням тренера.

Тренінг рекомендовано розпочинати із привітання та інформаційної частини відповідно до теми заняття. Основна частина тренінгового заняття передбачає виконання від трьох до шести вправ. На розсуд тренера програму можна змінювати відповідно до індивідуальних потреб та особливостей тренінгової групи. Також, невід'ємною частиною тренінгу є рефлексія. Слід приділити особливу увагу цьому процесу з метою підтримки комунікації у групі, закріплення набутих знань і навичок, контролю розуміння змісту та результату діяльності.

3.2. Структура та план тренінгової програми

Мета тренінгової програми - розвиток і зростання особистісних якостей, допомога в розумінні та прийнятті особливостей своєї та протилежної гендерної ідентифікації, підвищення комунікативної компетентності, задоволеності собою та іншими, гнучкості в поведінці.

Завдання тренінгової програми:

- Ознайомитися з наступними поняттями : стать, гендер та ідентичність
- Розглянути психологічні особливості чоловічої і жіночої статі

- Визначити основні гендерні стереотипи, що існують у сучасному суспільстві
- Підвищити комунікативні навички за допомогою активної групової діяльності

Учасники тренінгу: підлітки та юнаки від 13 до 20 років.

Форма роботи: групова

Методи роботи: психодіагностика, рухові ігри, групова дискусія, рефлексія, робота в парах та підгрупах, бесіди, мозковий штурм, виконання малюнків.

Програма складається із 6 занять, тривалість одного заняття – до 60 хвилин.

План проведення занять наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

План тренінгової програми з розвитку особистісних проявів гендерної ідентичності

<p>Заняття 1. Знайомство. Мета: створити сприятливі умови для роботи групи, ознайомити учасників з основними принципами проведеного тренінгу, прийняти правила спілкування в групі та налаштувати на серйозну роботу.</p>	<p>Вправа 1. Інформування учасників групи про поняття тренінгу та цілі тренінгу формування гендерної ідентичності. Вправа 2. Знайомство Вправа 3. Знайомство з правилами спілкування в групі Вправа 4. Взаємні презентації Вправа 5. Рефлексія всього заняття. Вправа 6. Вироблення ритуалу прощання</p>
<p>Заняття 2. Гендерна ідентичність як психологічна проблема Мета: познайомити підлітків із поняттям гендерної ідентичності та науковими категоріями, що стосуються цієї проблеми; визначення психологічної статі учасників групи.</p>	<p>Вправа 1. Інформування про поняття гендерної ідентичності Вправа 2. Який я? Вправа 3. Презентація особистого гендерного образу Вправа 4. Знайомство з поняттям андрогінності та методикою С. Бем Вправа 5. Заповнення опитувальника Сандри Бем.</p>

<p>Заняття 3. Гендерна соціалізація Мета: розглянути процес гендерної соціалізації людини в процесі розвитку, усвідомити ступінь впливу суспільства на процес гендерної соціалізації.</p>	<p>Вправа 1. Інформування Вправа 2. Програвання ситуацій Вправа 3. Коло впливів</p>
<p>Заняття 4. Становлення власної статево-рольової ідентичності Мета: розглянути особливості гендерної соціалізації учасників групи, допомогти їм усвідомити значущість впливу сім'ї на їхній власний статево-рольовий розвиток.</p>	<p>Вправа 1. Дитяче ім'я Вправа 2. Проектування сім'ї Вправа 3. Гендерна автобіографія</p>
<p>Заняття 5. Емоції та емпатичні здібності Мета: розвивати вміння конструктивно висловлювати свої емоції, адекватно визначати емоції партнерів по спілкуванню.</p>	<p>Вправа 1. Вступне слово Вправа 2. Усвідомлення почуттів Вправа 3. Емоційний стан сусіда Вправа 4. Зміна ролей Вправа 5. Обговорення форм переживання емоцій</p>
<p>Заняття 6. Гендерні стереотипи: ідеальний образ себе Мета: усвідомлення впливу гендерних стереотипів на становлення статево-рольової ідентичності; робота з власними уявленнями ідеального образу чоловіка та жінки.</p>	<p>Вправа 1. Мешканці дивного міста Вправа 2. Проективний малюнок Вправа 3. Ідеальна жінка, ідеальний чоловік Вправа 4. "Розхитування" стереотипів Вправа 5. Нові ми.</p>

Заняття 1. Знайомство.

Мета: створити сприятливі умови для роботи групи, ознайомити учасників з основними принципами проведеного тренінгу, прийняти правила спілкування в групі та налаштувати на серйозну роботу.

Хід заняття

Вправа 1: Інформування учасників групи про поняття тренінгу та цілі тренінгу формування гендерної ідентичності.

Вправа 2. "Знайомство"

Інструкція:

Оскільки ми працюватимемо разом протягом тривалого часу, нам потрібно пізнати один одного і запам'ятати імена. На тренінгу вам надається чудова можливість визначитися з власним ім'ям, що часто неможливо в реальному житті. Часто людям не подобається ім'я, яке дали їм батьки, або вони не сприймають форму свого звертання. Наприклад, усі звать дівчину "Маша", а їй хочеться, щоб до неї зверталися "Марія" або "Марічка". У вас є 30 секунд, щоб подумати і вибрати собі ім'я. Усі інші члени групи - і тренер теж - протягом усього тренінгу звертатимуться до вас тільки на це ім'я.

А тепер представимося одне одному. Зробимо це так, щоб одразу запам'ятати всі імена. Наше представлення буде організовано так: перший учасник називає своє ім'я та один прикметник, що його характеризує, другий - те, що казав попередній учасник, і своє ім'я та прикметник, третій - двох попередніх та свій тощо. Останній, таким чином, має назвати всі імена та всі прикметники. Додаткова умова - називаючи ім'я людини, обов'язково подивіться їй в очі.

Вправа 3. Знайомство з правилами спілкування в групі.

Після того як ви всі обрали собі тренінгове ім'я, поговоримо про основні правила тренінгу. Сьогодні ми маємо виробити правила роботи саме нашої групи.

Правила спілкування в групі:

1. спілкування за принципом "тут і тепер". Це правило пропонує нам бути уважними до своїх думок, почуттів, дій, які виникають під час групової взаємодії, не обговорювати плани, говорити більше про те, що відбувалося в минулому, а орієнтуватися на те, що відбувається з вами зараз.

2. Принцип довірливого спілкування. Ступінь відкритості в кожній людині може бути різною. Цей принцип пропонує бути відкритим і щирим настільки, наскільки кожен вважає за можливе.

3. Принцип я-висловлювань. Вимагає висловлюватися від свого імені. Не "ми так думаємо", "ми так відчуваємо", а "я так думаю", "я так відчуваю". Це дає можливість мати індивідуальну позицію, вчить брати відповідальність на себе.

4. Принцип конфіденційності. Вимагає не виносити за межі групи інформацію про переживання учасників.

5. Безоціночність висловлювань. Не приписуйте висловлюванням інших поганого або хорошого сенсу, не оцінюйте переживання свої та інших як правильні та неправильні, хороші чи погані. Кожен із вас має право відчувати будь-які почуття і мати в голові будь-які думки.

Питання для обговорення:

1. Чи згодні ви із запропонованими правилами?

2. Чи хочете ви ввести ще якесь правило?

Вправа 4. "Взаємні презентації".

Інструкція:

Зараз для вас звучить спокійна музика. Я пропоную встати і почати вільно пересуватися кімнатою, не спілкуючись, намагаючись не торкатися одне одного. У поле вашого зору потрапляють ноги, руки інших людей. Ви зустрілися з кимось очима. Це може бути людина як своєї, так і протилежної статі. Зупинилися. Знайшовши собі пару, розташовуйтеся для бесіди.

Кожному з вас відводиться по 3 хвилини на розповідь про себе. Ваш напарник за бажання може ставити уточнювальні запитання. Можете дізнатися улюблений колір, ім'я, пору року, запитати, що людина найбільше цінує в людях, чим любить займатися тощо. Потім ви поміняєтеся ролями. Врахуйте, що надалі вам доведеться розповідати про свого партнера від його імені.

Зараз, після завершення діалогу, кожному з вас потрібно встати за спиною свого партнера, покласти йому руки на плечі та протягом хвилини розповісти

про нього від першої особи: "Я Сергій... Я люблю... Терпіти не можу, коли... Знайомі вважають, що я..." і т. д.

Той, хто стоїть, говоритиме від імені того, хто сидить, називаючи себе його ім'ям, протягом однієї хвилини! Рівно через хвилину я перерву монолог, якщо хтось закінчить раніше, ми мовчатимемо, доки не спливе відведена хвилинка. Після цього ми маємо право поставити промовцю будь-які запитання, на які той має відповісти також від імені того, хто сидить. Зрозуміло, що ви можете й не знати істинної відповіді на запитання, тому вам потрібно зрозуміти, відчувати, як відповів би ваш партнер. Той, від чийого імені говорять, не має права заперечувати або щось коментувати. Усі заперечення й уточнення приймаються тільки наприкінці вправи. Поки що слідкуйте тільки за власними почуттями і намагайтеся запам'ятати, де виникло нерозуміння, спотворення.

Запитання для рефлексії:

- Чи вдалося вашому партнерові правильно викласти відомості?
- Чи вийшло в партнера стати вашим двійником?
- Чи правильно він вгадав відповіді, які давав від вашого імені?
- Як вам здалося, у яких парах сталося найбільше спотворень - різностатевих чи одностатевих? Як ви думаєте, чому?

Вправа 5. Рефлексія всього заняття.

Запитання для рефлексії:

- Які враження після першого заняття? Сподобалося чи ні?
- Що ви забираєте із собою? Які думки, почуття? Можливо, якісь маленькі відкриття, новий досвід?
- Чи є у вас думки, які залишилися невисловленими? Якщо є, поділіться, не забирайте їх із собою за межі групи.
- Оцініть свій стан під час тренінгу за 10-бальною шкалою.

Вправа 6. Вироблення ритуалу прощання

Інструкція:

Давайте зараз вирішимо, яким чином ми будемо прощатися один з одним наприкінці кожного заняття. Нам потрібно придумати своєрідний ритуал прощання нашої групи.

Заняття 2. Гендерна ідентичність

Мета: познайомити підлітків із поняттям гендерної ідентичності та науковими категоріями, що стосуються цієї проблеми; визначення психологічної статі учасників групи.

Реквізит:

Класна дошка з крейдою або аркуші ватману з маркерами.

Картки для проведення "Термінологічної розминки".

Хід заняття

Рефлексія попереднього заняття.

Вправа 1. Інформування про поняття гендерної ідентичності

З раннього віку людина співвідносить себе з певною статтю. У неї виникає певне "відчуття статі" і розвиваються певні якості особистості - мужні або жіночні. При цьому вони можуть не збігатися зі статтю (наприклад, знаменита тенісистка Ренні Річардс, яка згодом стала лікарем, почала своє життя чоловіком, але перенесла транссексуальну операцію і відчула себе жінкою). Усвідомлення своєї приналежності до чоловічої чи жіночої статі означає формування гендерної ідентичності.

Давайте докладніше зупинимось на тих поняттях, які допоможуть вам краще зрозуміти, що ж таке гендерна ідентичність.

Ідентичність - співвіднесення, ототожнення.

Гендер - це, іншими словами, соціальна стать. Є стать біологічна - чоловіча або жіноча, а є стать, яка формується під впливом суспільства - батьків, телебачення, газет, однолітків, стереотипів (ми будемо детальніше розглядати це пізніше). За допомогою цих чинників людина починає розуміти, що являють собою "жіночі" заняття, професії, риси характеру, а що - "чоловічі". Тобто жінкам і чоловікам нав'язуються певні ролі, відхилення від яких викликає неприйняття в суспільстві. Наприклад, вважається, що директор - це більшою

мірою чоловіча професія, а м'якість і чутливість - жіночі риси характеру. Хоча насправді це не так. На нас просто впливають стереотипи, гендерні стереотипи - уявлення про моральні, розумові та фізичні якості, притаманні представникам чоловічої чи жіночої статі, схеми поведінки, інтереси, що вважаються притаманними одній статі та невластивими іншій.

Уявлення про властивості, характерні для чоловіка, мають назву маскулінність. А уявлення про властивості, характерні для жінки, "фемінінність. Можливо, ви чули раніше ці поняття? Іншими словами, маскулінність - це чоловічі риси, а "фемінінність - жіночі.

Словосполучення гендерна ідентичність означає і співвіднесення себе з певною статтю, і ставлення до себе як до представника певної статі, і освоєння відповідних їй форм поведінки та розвиток особистісних якостей.

Таким чином, гендерна ідентичність - це переживання людиною себе як представника певної статі. Вона пов'язана з тим, чи відчуваємо ми себе насправді чоловіком або жінкою.

Вправа 2. Який я?

Інструкція:

На аркуші паперу схематично намалюйте себе таким, яким уявляєте. Під малюнком ліворуч напишіть основні характеристики своєї зовнішності, фізичних якостей (високий, худий - 8-10 прикметників), а праворуч - властивості та якості особистості (8-10 якостей). Ваші листочки підпишіть на зворотному боці та покладіть зворотним боком на стілець у центрі кола. Тепер кожен, не дивлячись, бере один із аркушів із відповідями і пише кілька якостей тієї людини, чий аркушик тримає в руках. Пишіть, якою ви бачите цю людину. Аркуші з відповідями знову складіть на стіл, і нехай кожен забере свій.

Запитання для рефлексії:

- Чи повторюється якась якість? Про що це може свідчити?
- Наскільки схожі уявлення ваші та інших про вас?
- Наскільки добре ви самі себе знаєте?

- Які свої фізичні та особистісні якості ви віднесли б до маскулінних, а які до "фемінінних?"
- Чого, згідно з вашою думкою й отриманим "портретом", у вас більше - мужності чи жіночності?

Вправа 3. Презентація особистого гендерного образу

Інструкція:

Минулого разу ми трохи познайомилися один з одним, презентували для групи своє я. Сьогодні ми спробуємо презентувати особистий гендерний образ - уявити себе групі вже як чоловіка або жінку (відповідно до своєї статі). Кожен спробує розповісти про себе сам.

Запитання для рефлексії:

- Як вам здалося, чи були всі пропонувані характеристики пов'язані з біологічною статтю?
- Чи були спільні характеристики в образах чоловіків і образах жінок?

Таким чином, ви помітили, що більшою мірою розповідали про свої особистісні якості як чоловіка/жінки, а не про біологічні ознаки. У реальному житті основний акцент у сприйнятті відмінностей між чоловіками та жінками робиться саме на особистісних характеристиках, які людина набула в процесі свого розвитку та завдяки спілкуванню з людьми. І самі поняття чоловічого і жіночого відображають якості, набуті в суспільстві, а не біологічні.

Вправа 4. Знайомство з поняттям андрогінності та методикою С.Бем

Сьогодні ви познайомилися з такими поняттями, як маскулінність і "фемінінність". Зараз я хочу ввести ще одне нове слово - андрогінність. Це поняття запропонувала Сандра Бем 1974 року. Вона виокремила 3 типи людей із різною гендерною ідентичністю: із переважанням "фемінінних" (жіночних) характеристик, із переважанням "маскулінних" (мужніх) характеристик і "андрогінних", тобто тих, у кого спостерігається поєднання маскулінних і "фемінінних" характеристик. При цьому "андрогінний" тип здавався їй найпривабливішим, бо, на її думку, "андрогінні" особистості володіють гнучкою поведінкою (можуть легко підлаштовуватися під ситуацію), мають високу

самооцінку, вирізняються творчими нахилами та є найпсихологічно найблагополучнішими. Щоправда, пізніше ідею Сандри Бем розкритикували, і сама вона відмовилася від поняття "андрогінності".

Бем розробила методичку вимірювання ступеня "андрогінності", яка є доволі популярною. Тому я пропоную докладніше познайомитися з цією методикою і визначити свій ступінь "андрогінності", "маскулінності" або "фемінності".

Питання для рефлексії:

- Чи здивували вас отримані результати?
- Чи співвідносяться вони з вашим "портретом" на початку заняття?

Інтеграція отриманого досвіду. Ритуал прощання.

Заняття 3. Гендерна соціалізація

Мета: розглянути процес гендерної соціалізації людини в процесі розвитку, усвідомити ступінь впливу суспільства на процес гендерної соціалізації.

Реквізит: картки з написаними ситуаціями та характеристикою сім'ї (традиційна та егалітарна).

Хід заняття

Рефлексія попереднього заняття.

Вправа 1. Інформування.

Соціалізація (соціум - суспільство) - засвоєння норм, правил, особливостей поведінки, які прийняті в тому чи іншому суспільстві.

Гендерна соціалізація - засвоєння норм, правил поведінки відповідно до уявлень про роль, становище і призначення чоловіка і жінки в суспільстві.

Вправа 2. Програвання ситуацій.

Призначення: усвідомлення значущості впливу батьків на статево-рольовий розвиток дитини.

Інструкція:

Уявіть ситуації: хлопчик просить батьків купити йому ляльку, дівчинка просить постригти її під хлопчика. Якою буде реакція батьків на таке прохання в традиційній та егалітарній сім'ї? Давайте розіграємо ці ситуації та порівняємо підходи батьків у різних типах сімей до однієї й тієї самої проблеми.

Запитання для рефлексії:

- Що відчували в процесі програвання ситуацій?
- Чим різняться підходи в різних типах сімей до прохань дітей?

Таким чином, в егалітарній сім'ї батьки не загострюють увагу на проблемі статі та залишають за дитиною свободу вибору поведінки. А в традиційній сім'ї, навпаки, батьки загострюють увагу дитини на тому, що є іграшки та зачіски для дівчаток, а є іграшки та зачіски для хлопчиків, тобто світ чоловіків і світ жінок. Вони пропонують дитині модель поведінки, що відповідає її статі, але тим самим заважають вільному розвитку, навішують ярлик статі.

Вправа 3. Коло впливів

Інструкція

Накресліть невелике коло в центрі аркуша. Напишіть у ньому своє ім'я. Розташуйте навколо людей, які, на вашу думку, вплинули на ваше дорослішання і виховання, на формування вашої статево-рольової ідентичності. Їхній вплив може бути як позитивним, так і негативним. Намалюйте лінії до цих людей від вашого кола. Якщо їхній вплив більший, то сполучні лінії мають бути товстішими й коротшими. Чим вплив менший, тим лінія довша й тонша. Напишіть: імена цих людей, їхню роль у вашому житті (батько, мати, брат, друг, учитель тощо), прикметник або коротку фразу, що описує ваші взаєностосунки з ними.

Потім об'єднайтеся в групу по 3-4 людини і поділіться своїми розповідями один з одним:

Що ви відчували під час виконання вправи?

Яке місце займають батьки серед інших значущих осіб?

Що ви відкрили для себе?

Коли ви завершите, повертайтеся в коло. Якщо ви хочете чимось поділитися з групою, зробленими відкриттями, висновками - обов'язково поділіться.

Інтеграція отриманого досвіду. Ритуал прощання.

Заняття 4. Становлення власної статево-рольової ідентичності

Мета: розглянути особливості гендерної соціалізації учасників групи, допомогти їм усвідомити значущість впливу сім'ї на їхній власний статево-рольовий розвиток.

Реквізит: план гендерної автобіографії.

Хід заняття

Рефлексія попереднього заняття.

Вправа 1. Дитяче ім'я

Об'єднайтеся в пари. Бажано обрати собі в партнери людину, з якою ви найменше знайомі. По черзі розкажіть один одному про те, як вас називали в дитинстві батьки, друзі, знайомі. Згадайте свої дитячі клички та прізвиська. Потім поверніться в загальне коло і представте один одного.

Запитання для рефлексії:

- Яке з імен, кличок, прізвиськ вам подобалось найбільше? Чи намагалися ви йому відповідати?
- Яке не подобалося? Чому?
- Чи змінилося ставлення до імені?
- Що ви відчували, розповідаючи про це?
- Чи змінилося що-небудь у ваших уявленнях про партнера після виконання вправи?

Вправа 2. Проектування сім'ї

Інструкція:

Напишіть 5 прикладів зі свого дитячого досвіду позитивного впливу батьків на вашу статево-рольову ідентичність. Подумайте, що саме в них позитивного? Тепер напишіть 5 прикладів негативного ставлення до вас, які вплинули на вас. Проаналізуйте їх.

Візьміть список негативних прикладів і постарайтеся зрозуміти, чого хотіли домогтися від вас батьки в такий спосіб. Згадайте 5 моментів із вашого дитинства, яких би вам хотілося уникнути у вашій родині з вашими дітьми.

Запитання для рефлексії:

- Постарайтеся зрозуміти, що з вами відбувалося під час вправи, що ви відчували?
- Поділіться з групою, що вдалося зрозуміти й усвідомити.

Вправа 3. Гендерна автобіографія

Інструкція:

Розділіться, будь ласка, на пари. Зараз, з огляду на матеріал минулого та сьогодення заняття, вам потрібно буде розповісти своєму партнеру вашу гендерну автобіографію, розповісти про своє становлення як жінки (чоловіка) за певним планом, який отримає кожна пара. Згадайте своє раннє дитинство та шкільні роки. Пригадайте ставлення до себе як представника певної статі, ваших батьків, родичів, учителів. Для виконання завдання відводиться 20 хвилин (по 10 хвилин для кожного).

План гендерної автобіографії

1. З якого віку ви себе пам'ятаєте? Коли ви вперше зрозуміли відмінності між хлопчиками та дівчатками? Коли помітили відмінності у ставленні дорослих до хлопчиків і дівчаток?
2. З ким ви хотіли гратись у віці 5-8 років? Чи пам'ятаєте ви свої іграшки? Яких казкових героїв і героїв мультфільмів ви обожнювали? Улюблені ігри: рухливі чи спокійні? Яким був ваш одяг і зовнішній вигляд у ранньому дитинстві, молодших класах?
3. Вам говорили в дитинстві, якою має бути дівчинка, хлопчик?
4. Чи було ставлення вчителів до успішності та дисципліни хлопчиків і дівчаток різним?
5. Хто з батьків був вам ближчим у різному віці, а хто близький зараз?
6. Які якості ви найбільше цінуєте в чоловіках, які - у жінках?
7. Хто (або що), більшою мірою вплинув на сформовані у вас гендерні уявлення?

Запитання для рефлексії:

- Що вдалося зрозуміти, усвідомити під час вправи?

- Чи допомогла вправа зробити вам якісь нові відкриття? Ви можете поділитися в колі з усіма своїм новим досвідом і відкриттями

Інтеграція отриманого досвіду. Ритуал прощання.

Висновки до розділу III.

З метою підтримки нормального перебігу формування гендерної ідентичності, рекомендовано до використання методичку соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток особистісних проявів гендерної ідентичності. Завдання тренінгової програми дозволяють здобути наступні навички:

- вміння конструктивно висловлювати свої емоції, адекватно визначати емоції партнерів по спілкуванню;
- усвідомлення впливу гендерних стереотипів на становлення статево-рольової ідентичності; робота з власними уявленнями ідеального образу чоловіка та жінки;
- вміння рефлексувати з метою розуміння власної гендерної ідентичності та внутрішнього стану;
- конструктивне ставлення до гендерних стереотипів та ролей інших членів суспільства.

Головним очікуваним результатом тренінгової програми є формування особистісних проявів гендерної ідентичності особистості, усвідомлення та сприйняття власної гендерної ролі.

РОЗДІЛ IV. ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Охорона праці в галузі психології

Охорона праці в галузі психології є важливою та необхідною вимогою, яка ґрунтується на законодавчих нормативних документах. З метою запобігання можливим професійним ризикам, що можуть виникнути у психологічній практиці, для психологів були встановлені конкретні правила поведінки та норми охорони праці.

Одним із основних законодавчих актів, що регулює охорону праці, є Кодекс законів про працю України. Згідно з цим законом, на робочому місці повинна бути створена така повітряна середовище, яке б не ускладнювало психоемоційний стан працівника, незалежно від наявності стресових ситуацій. Забезпечення безпечних та здорових умов праці передбачає розробку формулювань психологічних вимог, які відображають характеристики робочого місця та впливають на психічний стан працівника.

Відповідно до закону про охорону праці, психологи повинні укладати зі своїми клієнтами договір на надання психологічних послуг, де зазначені обов'язки й відповідальність кожної сторони. Відповідно до цього договору психолог повинен інформувати своїх клієнтів про можливі ризики та спеціальні вимоги щодо захисту їх здоров'я, і, якщо необхідно, створювати певні умови для їх охорони.

Психологічна практика дуже чутлива до різних видів ризиків, але дотримання правил охорони праці допомагає зменшити їх кількість та надають захист працівникам у галузі психології. Для підвищення своєї ефективності психологів слід дотримуватися всіх вимог стандартів та застосовувати рекомендації щодо зменшення стресу та негативного впливу на їх здоров'я.

Згідно з вже згаданим законодавством охорона праці в галузі психології є чинником успішного виконання психологічної практики і обов'язковою умовою для захисту здоров'я психологів та їхніх клієнтів. Тому психологи повинні бути

уважні та відповідальні у дотриманні всіх правил та норм охорони праці для підтримання свого та безпеки своїх клієнтів.

Психологи можуть стикатися з різними потенційними ризиками в процесі своєї практики:

- емоційний стрес та вигорання через роботу з клієнтами, які можуть мати серйозні проблеми;
- психологічний дискомфорт від розмов про травматичні події в житті клієнтів;
- фізичний та психологічний дискомфорт від довготривалих сесій та інтенсивної роботи;
- порушення професійних меж та перевантаження внаслідок занадто близьких взаємин з клієнтами;
- невірне розуміння психічного стану клієнтів, що може призвести до неправильних рішень;
- напади або агресивна поведінка з боку клієнтів, особливо з психічними розладами.

Для запобігання цим ризикам психологи повинні дотримуватися професійних стандартів, обмежувати кількість сесій на день, робити перерви, використовувати різні техніки релаксації, отримувати супервізію та консультації від колег і, якщо потрібно, звертатися за допомогою до фахівців. Регулярний моніторинг власного психічного стану та дотримання заходів охорони праці допоможе психологам уникнути негативних наслідків їх професійної діяльності.

4.2. Безпека життєдіяльності в умовах бойових дій

Забезпечення безпеки життєдіяльності людей в умовах бойових дій є важливим завданням для уряду та населення країни в разі воєнного конфлікту або війни. В цьому контексті законодавчі акти України визначають механізми захисту населення в умовах воєнного конфлікту та умови, за яких збройними силами можуть бути використані національні сили та засоби.

Основними нормативними актами, що регулюють питання забезпечення безпеки людей в умовах бойових дій є:

- Закон України "Про захист населення та територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру";
- Закон України "Про захист національної безпеки";
- Закон України "Про бойовий статут Збройних Сил України";
- Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Серед заходів безпеки в умовах бойових дій можна виділити розробку і впровадження планів громадської безпеки та цивільної оборони у місцях можливих загроз, ведення стратегічної і тактичної розвідки і контррозвідки в зоні можливих конфліктів, індивідуальний захист населення від небезпеки внаслідок ракетних атак, вибухів і інших гострих ситуацій, забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів і військових, розробка і встановлення систем попередження та сповіщення населення про можливі загрози і надзвичайні ситуації, проведення навчальних та тренувальних заходів для широкої громадськості з питань безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій. Особливо небезпечною є загроза ракетного та артилерійського обстрілу. Ракетна зброя пристосована для запуску з літаків, наземних пускових установок, воєнних кораблів, підводних човнів. Має звичайну або ядерну боєголовку. Ракетний обстріл – один із найбільш небезпечних видів вогневого ураження під час воєнних конфліктів, в результаті якого можлива велика кількість випадкових жертв серед населення. Про початок обстрілу можна дізнатися почувши віддалені звуки пострілів, гуркіт та спалахи впуску ракет. Артилерійський обстріл здійснюється з танків, самохідних артилерійських установок, реактивних систем залпового вогню, штурмових гармат, ствольних артилерійських систем. Небезпека ракетних та артилерійських обстрілів також полягає в їх непередбачуваності, руйнівній силі та здатності завдавати значної шкоди життю та майну. Це повинно бути належним чином враховано для забезпечення належного захисту населення.

Для забезпечення безпеки життєдіяльності людей в умовах бойових дій необхідно вживати всіх можливих заходів, проводити навчання та тренування, забезпечити наявність індивідуальних засобів захисту, розробити плани дій у надзвичайних ситуаціях та правильно взаємодіяти з правоохоронними органами. Знання та дотримання законодавчих нормативних документів в даній сфері є важливим елементом забезпечення безпеки і свободи громадян.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз питання впливу відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності дозволив з'ясувати значення наступних понять:

Поняття "гендер" можна визначити як систему цінностей, норм і характеристик поведінки, способу життя, уявлень, ролей і взаємовідносин жінок і чоловіків, що моделюються суспільством, підтримуються соціальними інститутами і набуваються індивідами в процесі соціалізації, визначаються насамперед соціальним, політичним, економічним і культурним контекстом життя, який фіксує уявлення про жінок і чоловіків відповідно до статі.

Гендерна соціалізація - процес засвоєння норм, правил поведінки, установок, що узгоджуються культурними уявленнями про роль, становище і призначення чоловіка і жінки в суспільстві

Гендерна ідентичність - це сприйняття відповідності до гендерних норм і стереотипів поведінки, які характерні для представників певної статі або приписуються їм залежно від суспільної, історичної і культурної ситуації.

Гендерні стереотипи - психологічні та поведінкові характеристики, традиційно приписувані чоловікам або жінкам. Гендерні стереотипи можна об'єднати в три групи:

- стереотипи "маскулінності – "фемінності";
- закріплення сімейних і професійних ролей відповідно до статі;
- стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці.

Гендерні стереотипи впливають на формування ідентичності особистості наступним чином: допомагають ідентифікації з певними статевими ролями, засвоєнню гендерної ролі у дитячі роки, водночас гальмують гармонізацію статево-рольових позицій та викривлюють уявлення про стать і гендерні ролі.

Уявлення про мужність і жіночність існують у вигляді ціннісних орієнтацій, настанов, психологічних стосунків, атитюдів до статевих ролей, спрямованості спілкування та взаємодій, значущих якостей особистості.

В процесі емпіричного дослідження за допомогою обраних методик таких, як методика "Маскулінність - фемінність" С. Бем та методика дослідження соціальної адаптованості, нами отримано наступні результати:

Результати першої методики показали, що більшість учасників належать до андрогінного типу особистості та демонструють як стереотипні жіночі, так і стереотипні чоловічі риси характеру та поведінки. Як наслідок, вони мають менш стереотипні та жорсткі уявлення про гендерно-рольові норми і можуть легко та вільно переключатися з традиційно жіночих видів діяльності на чоловічі або навпаки. Невизначеність та внутрішній конфлікт особистості в питанні відчуття та розуміння власного гендеру, може провокувати соціальну дезадаптацію. Отримавши результати за другою методикою, було з'ясовано, що рівень соціальної адаптивності у респондентів з неповних сімей є значно нижчим. Емпірично доведено, що у хлопців частіше виникають проблеми із гендерною соціалізацією та ідентифікацією, ніж у дівчат. Це зумовлено впливом відсутності чоловічого прикладу для наслідування особистістю відповідної статевої ролі. Невизначеність у власній гендерній ідентичності, конфлікт між статтю та внутрішнім гендерним відчуттям переважає у осіб із неповних сімей. Вищезгадане дає можливість підсумувати, що відсутність одного із батьків має значний вплив на формування гендерної ідентичності особистості. Виховання у повній сім'ї дає особистості можливість адекватного розуміння та вивчення своєї гендерної ролі у суспільстві та сприяє нормальному перебігу гендерної соціалізації.

Для вирішення основних проблем формування гендерної ідентичності особистості, які ми виявили у ході теоретичного аналізу та емпіричного дослідження, нами запропоновано методику психосоціального тренінгу. Головним очікуваним результатом тренінгової програми є формування особистісних проявів гендерної ідентичності особистості, усвідомлення та сприйняття власної гендерної ролі. Також, дана тренінгова програма може слугувати як окрема складова у цілісній системі превентивних заходів з протидії

явищу гендерно зумовленого насильства через усвідомлення підлітками та юнаками різноманітності гендерної складової суспільства.

Формування гендерної ідентичності та вплив сім'ї на цей процес є питаннями, які потребують подальших досліджень. Ми вважаємо, що формування гендерної компетентності батьків надасть позитивного впливу на розвиток особистості дітей, а практичне застосування запропонованих методик дозволить корегувати перебіг формування у дітей особистісних проявів гендерної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 23.04.2023).
2. Про затвердження Загальних вимог стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників : Наказ М-ва надзв. ситуацій України від 25.01.2012 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12#Text> (дата звернення: 23.04.2023).
3. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 23.04.2023).
4. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія : навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
5. Горностай П. П. Основи теорії гендеру. Київ, 2004. С. 132–156.
6. Діденко С. В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. Київ : Арістей, 2003. 309 с.
7. Карнаух Л. П. Особливості впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування гендерної ідентичності старших дошкільників. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини. 2017. № 57. С. 241–247.
8. Кікінеджи О. М., Кізь О. Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми : навч. посіб. Тернопіль : Богдан, 2009. 160 с.
9. Куравська Н. В. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. Збірник наукових праць: психологія. 22-ге вид. 2018. С. 55–62.

10. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.
11. Мудрик А. Б. Гендерна компетентність особистості: теорія, діагностика, розвиток : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 204 с.
12. Романова В. Г. Статеворольові стереотипи в процесі соціалізації підлітків: Практична психологія та соціальна робота : 2000. № 8. С. 39–43.
13. Скорик М. М. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ : Київ. ін-т гендер. дослідж., 2004. 535 с.
14. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2002. 280 с.
15. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї. Кременчуг : ПП Щербатих О.В., 2015. 133 с.
16. Ткалич М. Г. Гендерна психологія. Київ : Академія, 2011. 248 с.
17. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с.
18. Шахова О.Г. Соціальна психологія особистості: навч. посіб. Харків : Контраст, 2019. 116 с.
19. Щотка О. П. Гендерна психологія : навч. посіб. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2019. 357 с.
20. Pokorna - Ignatowicz K. Medialny obraz rodziny i płci : Krakow : Oficyna Wydawnicza AFM, 2012. 214 s.
21. Role płciowe: socjalizacja i rozwój : M.Chomczyńska-Rubacha: Łodz : WWSHE, 2006. 182 s.

22. Bem S. L. The lenses of gender: transforming the debate on sexual inequality. New Haven : Yale University Press, 1994. 256 p.
23. Burn S. M. The social psychology of gender. New York : McGraw-Hill Education, 1996. 232 p.
24. Matsumoto D., Juang L. Culture and psychology. Boston : Cengage Learning, 2015. 523 p.
25. Money J., Ehrhardt A. A. Man & woman, boy & girl : gender identity from conception to maturity. Northvale : Jason Aronson, 1996. 309 p.
26. Stoller R. Sex and gender: on the development of masculinity and femininity. New York City : Science House, 1968. 380 p.
27. Taylor S., Peplau A., Sears D. Social psychology. Prentice Hall, 2002. 592 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика “Маскулінність – “фемінінність” Сандри Бем

Автор: Сандра Бем (1974 р.)

Мета: діагностика психологічної статі й визначає ступіню маскулінності й "фемінінності особистості.

Текст опитувальника Сандри Бем

Впевнений у собі	Впевнена в собі
Поступливий	Поступлива
Здатний допомогти	Здатна допомогти
Відстоюю власні переконання	Відстоюю власні переконання
Життєрадісний	Життєрадісна
Похмурий	Похмура
Незалежний	Незалежна
Сором'язливий	Сором'язлива
Сумлінний	Сумлінна
Спортивний	Спортивна
Ніжний	Ніжна
Награний	Награна
Наполегливий	Наполеглива
Улесливий	Улеслива
Щасливий	Щаслива
Сильний як особистість	Сильна як особистість
Відданий	Віддана
Непередбачуваний	Непередбачувана
Дієвий	Дієва
Жіночний	Жіночна
Надійний	Надійна
Схильний до аналізу	Схильна до аналізу
Співчутливий	Співчутлива

Продовження додатку А

Ревнивий	Ревнива
Здібний до лідерства	Здібна до лідерства
Уважний до потреб інших людей	Уважна до потреб інших людей
Правдивий	Правдива
Готовий ризикнути	Готова ризикнути
Чуйний	Чуйна
Потайний	Потайна
Легко приймаю рішення	Легко приймаю рішення
Жалісливий	Жаліслива
Щирий	Щира
Самостійний	Самостійна
Прагну втішити	Прагну втішити
Зарозумілий	Зарозуміла
Владний	Владна
Солодкомовний	Солодкомовна
Привабливий	Приваблива
Чоловічний	Чоловічна
Теплий, сердечний	Тепла, сердечна
Серйозний	Серйозна
Маю власну позицію	Маю власну позицію
Турботливий	Турботлива
Приязний	Приязна
Агресивний	Агресивна
Довірливий	Довірлива
Невмілий	Невміла
Виступаю лідером	Виступаю лідером
Безпосередній	Безпосередня
Легко пристосовуюся	Легко пристосовуюся
Індивідуаліст	Індивідуалістка
Не використовую лайливий слів	Не використовую лайливих слів
Безсистемний	Безсистемна

Продовження додатку А

Люблю позмагатись	Люблю позмагатись
Люблю дітей	Люблю дітей
Тактовний	Тактовна
Амбітний	Амбітна
Спокійний	Спокійна
Поміркований	Поміркована

Інструкція: Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких необхідно відповісти “так” або “ні”, оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

Ключ до опитувальника

Маскулінність (“так”): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (“так”): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Андрогінність - велике значення фемінних та маскулінних показників одночасно. Недиференційованість – показники "фемінності та маскулінності низькі – менше 8 балів

ДОДАТОК Б

Методика дослідження соціальної адаптованості

Інструкція. Вам пропонується 25 тверджень. Якщо ці твердження справедливі (на вашу думку), то позначте значком "+" у стовпчику "Так". Якщо несправедливі, то поставте "+" - у стовпчику "Ні".

Твердження	Так	Ні
1. Я часто відчуваю нудоту		
2. Працюючи, я втомлююся		
3. Я не можу зосередитися на чомусь одному		
4. Я хвилююся з будь-якої причини		

5. Коли я щось роблю, мої руки тремтять		
6. Я часто хвилююся		
7. Мені часто сняться страшні сни		
8. Я пітнію навіть у холодну погоду		
9. Я постійно відчуваю голод		
10. Мене часто непокоїть шлунок		
11. Іноді через хвилювання не можу спати		
12. Мене легко вивести з рівноваги		
13. Я більш чутливий, ніж інші		
14. Я часто через щось хвилююся		
15. Дуже прикро, що я не такий щасливий, як інші		
16. Я легко можу заплакати		
17. Коли мені доводиться чекати, це мене дратує		
18. Іноколи я почуваюся таким метушливим, що не можу всидіти на одному місці		
19. Я боюся труднощів		
20. Іноді я відчуваю свою непотрібність		
21. Я сором'язлива людина		
22. Я думаю, що для мене в усьому багато труднощів		
23. Я завжди напружений		
24. Іноді я почуваюся розбитим		
25. Я уникаю труднощів		

Обробка та інтерпретація

Підрахувати суму відповідей "так" на всі твердження. Якщо сума відповідей "так" становить:

1-3 – висока адаптованість;

4-10 – середня;

11-20 – низька;

21-25 – соціальна адаптованість дуже низька, властивою є невпевненість у собі, внутрішні конфлікти.

**Продовження плану занять тренінгової програми з розвитку
особистісних проявів гендерної ідентичності**

Заняття 5. Емоції та емпатичні здібності

Мета: розвивати вміння конструктивно висловлювати свої емоції, адекватно визначати емоції партнерів зі спілкування.

Хід заняття

Рефлексія попереднього заняття.

Вправа 1. Вступне слово

Особистий та професійний успіх у сучасному світі безпосередньо пов'язаний зі здатністю людини розуміти свої почуття та почуття інших, виражати своє ставлення до них. Розуміння почуттів інших людей називається емпатією. Вираз наших почуттів супроводжується інтонацією голосу, мімікою, зміною пози. Вони дозволяють краще розпізнавати почуття співрозмовника. Однак досить чітко сформулювати свої відчуття, щоб бути зрозумілими. У ситуації, коли почуття виражаються лише опосередковано, співрозмовник змушений займатися інтерпретацією та ворожінням.

Розвиток емпатичних здібностей та особливості емоційної експресії обумовлені вихованням та залежать від існуючих у суспільстві гендерних стереотипів. Проблема чоловіків іноді полягає в тому, що вони з дитинства привчені придушувати власні почуття, тому часто не здатні розпізнавати відтінки настрою і чітко формулювати бажання. Виходячи з цього, сьогодні ми будемо вчитися усвідомлювати свої почуття і почуття інших людей, тобто. розвивати емпатичні здібності.

Вправа 2. Усвідомлення почуттів

Інструкція:

Для виконання цієї вправи нам потрібно вибрати одну дівчину та одного хлопця. Протягом 3 хвилин спробуйте описати усі емоції та почуття, які виникають у вас за цей період.

Запитання для рефлексії:

- Наскільки важко було виконувати вправу?
- Як здалося групі, кому було легше описувати емоції?

Вправа 3. Емоційний стан сусіда

Інструкція:

Нехай хтось із вас першим опише емоційний стан свого сусіда зліва. Той, кому це сказали, у свою чергу, повідомить нам усіх про свій стан у цей момент. Потім він висловить припущення про стан сусіда зліва, і той уточнить свій стан і т.д.

Запитання для рефлексії:

- Яким чином ви визначили стан свого сусіда?
- На які ознаки орієнтувалися?

Вправа 4. Зміна ролей

Інструкція:

Уважно подивіться на сусіда праворуч. Уявіть собі, що на якийсь час ви стали цією людиною, з чоловіка перетворилися на жінку чи навпаки. Побудьте якийсь час у його ролі, спробуйте відчувати його настрій, стан, з яким він прийшов сьогодні до групи. Скажіть щось від імені цієї людини.

Запитання для рефлексії:

- Чи вдалося партнерам правильно передати ваш емоційний стан?
- Що відчували під час виконання вправи?

Вправа 5. Обговорення форм переживання емоцій

А. Обговорення:

1. Чи бувають марні чи стовідсотково шкідливі почуття?
2. Чи бувають почуття, які не завдають ніякої шкоди?
3. Для чого вам потрібні гнів, страх, образа, смуток тощо?
4. Як ви справляєтеся з незручними емоційними станами?
5. Чоловіки переживають такі самі сильні емоції, як жінки? А чи виражають?

Б. Інструкція:

Розділіться, будь ласка, на групи по три особи. Я пропоную групам вибрати два почуття та їх дослідити. Подумайте, будь ласка, про користь та шкоду цих почуттів. Якщо ви захочете продовжити роботу, виберіть третє почуття за власним бажанням.

Питання для обговорення:

- Які відчуття ви вирішили дослідити? Чому саме ці почуття?
- Поділіться зараз, будь ласка, із нами результатами вашого дослідження.

Інтеграція набутого досвіду. Ритуал прощання.

Заняття 6. Гендерні стереотипи: ідеальний образ себе

Мета: усвідомлення впливу гендерних стереотипів на становлення статевої ідентичності; робота з власними уявленнями ідеального образу чоловіка та жінки.

Хід заняття

Вправа 1. Мешканці дивного міста.

Інструкція:

Усі ви – мешканці дивного міста. Дивність міста та його мешканців полягає в наступному: у той час, коли б'є міський годинник, всі жителі повинні привітатися, роблячи ритуальні дотики. Справа в тому, що у жителів цього дивного міста існує повір'я: бажання, загадане перед початком бою годинника, здійсниться, якщо вони привітаються ритуальним способом якомога більше людей. Отже, ви – жителі, ви гуляєте чи поспішайте у своїх справах, але про щасливий годинник не забуваєте. Ви загадуєте своє бажання... Прислухаєтесь... І коли застукає годинник, ви почнете вітатись. Пам'ятайте, що можливість виконання бажань залежить від кількості ваших привітань з різними людьми. Вітатися можна будь-якими частинами тіла (чоло, плече, спина, коліна тощо), лише обережно.

- Які почуття виникли у вас у процесі виконання вправи?
- Які засоби встановлення контакту ви використовували?

- Наскільки легко вам було вітатись незвичним, не стереотипним способом? Що заважало?

Вправа 2. Проективний малюнок.

Інструкція:

Вам пропонується виконати 2 малюнки на різних аркушах: "Я такий, який є" та "Я такий, яким хочу бути". Автори малюнків мають залишитися для групи невідомими. Ваші художні можливості значення не мають.

Після виконання завдання всі малюнки розкладаються попарно у центрі кімнати. Довільно вибирається одна пара малюнків. Потрібно розмістити їх так, щоб усім було видно. Наразі кожен по черзі розповідає, що він бачить на малюнках. Важливим є не формальний опис, а відчуття від малюнків: яким автор бачить себе, що хотів би змінити в собі. Усі висловлюються по черзі. Після того, як усі охочі висловляться, можна спробувати визначити, хто автор малюнка. Потім автор оголошує себе, розповідає, що він хотів висловити своїм малюнком, наголошує на найбільш значущих для нього репліках. Таким чином, обговорюються усі малюнки.

Вправа 3. Ідеальна жінка, ідеальний чоловік

Інструкція:

Напевно, у кожного з нас є образ "ідеальної" жінки та "ідеального" чоловіка. Зараз я вам пропоную протягом 5-6 хвилин записати характеристики, які, на вашу думку, складають образ "ідеальної" жінки та "ідеального" чоловіка.

Поділіться тепер на міні-групи та зачитайте свої списки, складаючи узагальнений образ. Розкажіть, що у вас вийшло. За підсумками роботи міні-груп давайте подивимося, яке уявлення про "ідеального" чоловіка та "ідеальну" жінку має ваша група в цілому, і запишемо підсумковий образ на дошці.

Тепер вам пропонується прочитати характеристики образів чоловіка і жінки, що вийшло, попереджаючи кожному словами: "Я абсолютно переконана/переконаний, що жінка/чоловік повинна/має бути...", "Я твердо вірю,

що жінка/чоловік повинна/має бути...", " Я абсолютно точно знаю, що жінка/чоловік має/має бути...". Ця робота виконується індивідуально. Читайте напівголосно і фіксуйте при цьому, які із тверджень викликали внутрішній опір.

Запитання для рефлексії:

- Які якості не вдалося визначити як свої "тверді" переконання?
- Які їх відображають установки оточуючих?
- Які пояснюються впливом традиційних гендерних якостей та ролей, тобто. виникли під впливом стереотипів?

Вправа 4. "Розвіювання" стереотипів.

Інструкція:

Зараз я пропоную вам дослідити гендерні стереотипи. Ми рухатимемося по ланцюжку. Кожен висловлюватиме аргумент "за" чи "проти" дотримання гендерних стереотипів. Причому це не ваші особисті переконання, а по черзі, по колу. Обговорення буде проведено двічі. Під час другого кола учасники, які говорили аргументи за, говоритимуть проти і навпаки.

Запитання для рефлексії:

- Що нового ви відкрили собі під час вислуховування всіх аргументів?
- Які аргументи було говорити складніше – за чи проти?
- Якого висновку ви дійшли під час виконання вправи: чого більше у стереотипах – позитивного чи негативного?

Вправа 5. Нові ми.

Інструкція:

Зараз у вас буде 3 хвилини для того, щоб згадати ідеальний образ себе, який ви сьогодні презентували, ваше уявлення про ідеального чоловіка/жінку, всі плюси та мінуси гендерних стереотипів та подумати про новий ідеальний образ себе. Спробуйте відволіктися від усіх уявлень, нав'язаних батьками, рекламою, ЗМІ, суспільством загалом та відчутти ваші власні бажання. Якими ви бажаєте бути?

Продовження додатку В

Тепер поділіться на пари і в парах розкажіть про ваш новий ідеальний образ, про можливість втілення цього образу в реальному житті, про ваші сумніви, якщо вони є.

Запитання для рефлексії:

- Чи змінився ваш ідеальний образ себе?
- Наскільки легко цей образ можна втілити у житті? Які можливі наслідки здійснення?